

**Univerzita Palackého
Filozofická fakulta**

Katedra slavistiky

Ukrajínština se zaměřením na hospodářsko-právní a turistickou
oblast

Oksana Chyzhman

**Rodinné hodnoty v zrcadle přísloví,
srovnatelný aspekt**

Family values in the mirror proverbs, comparable aspect

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Uljana Cholodová, Ph.D.

2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a
literatury.

.....

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat za pomoc, vstřícnost a cenné připomínky vedoucí práce Mgr U. Cholodové, Ph.D.

ЗМІСТ:

I. ВСТУП.....	1
II. ТЕОРИТИЧНА ЧАСТИНА.....	4
1. ВИРАЖЕННЯ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНЦІВ ТА ЧЕХІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРИСЛІВ'ІВ.....	5
1.1. Визначення і розмежування понять "менталітет" і "ментальність..	
1.2. Національний і груповий менталітет.....	9
1.3. Особливості українського і чеського менталітету у спільнослов'янському контексті.....	11
2. ПРОБЛЕМА ПОНЯТТЯ "ПРИСЛІВ'Я".....	16
2.1. Утворення прислів'їв та приказок.....	
2.2. Проблема визначення прислів'я. Розмежування між прислів'ям і приказкою.....	16
2.3. Характерні особливості прислів'їв як фольклорного жанру.....	19
3. ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЧЕСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ.....	22
III. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.....	29
1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДБРАНИХ ПРИСЛІВ'ІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЧЕСЬКІЙ МОВІ.....	30
УКРАЇНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я.....	31
ЧЕСЬКІ ПРИСЛІВ'Я.....	33
2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕНТАЛІТЕТУ ЧЕСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ПРИКЛАДІ ПРИСЛІВ'ІВ.....	40
2.1. Порівняльний аналіз тематичної групи "батьки-діти".....	31
2.2. Порівняльний аналіз тематичної групи "чоловік-дружина".....	40
IV. ВИСНОВОК.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	49

1. ВСТУП

Ця робота являє собою порівняльний аналіз українських та чеських пареміологічних одиниць - прислів'їв. Досліджувана область була обмежена аналізом прислів'їв, які містять у своїй внутрішній формі компонент "відносини". Тобто, ми досліджували прислів'я, які відображають родинні, сімейні відносини. Об'єкт дослідження.

Деякі дослідники вважають прислів'я "одним із жанрів, у якому розвивались найдавніші форми визначення духовного світу людини (Кравцов: с.59). Прислів'я мають свою особливість завдяки короткій формі, високому ступеню запам'ятовування (деякі прислів'я мають риму) і здібності стисло висловлювати головну думку.

Прислів'я несуть в собі досвід і спадщину старих часів і поколінь. Прислів'я живе і пристосовується в сучасному житті, яке давно відійшло від фольклорного середовища. Хочеться додати, що прислів'я, неодмінно, будучи зосередженням моральної думки народу, також включає в себе і сімейні, і історичні, і трудові, і соціальні відносини, що не під силу іншим фольклорним жанрам. Саме завдяки такій унікальності прислів'я як фольклорного жанру, ми вирішили присвятити свою працю саме цій темі.

Головна мета запропонованої праці - це дослідження особливостей народного менталітету, який знаходить своє відбиття в мові, конкретно, у випадку нашого дослідження, – у прислів'ях.

Завдання праці:

- а) визначення понять "менталітет" і "прислів'я" за вибраними критеріями;
- в) аналіз відібраних прислів'їв з метою виявити у них особливості народного менталітету.

Структура дослідження. Праця поділена на дві основні частини: теоретичну і практичну. Теоретична частина складається із двох підгруп. Перша підгрупа називається "Менталітет і ментальність". Тут буде представлено соціологічний, лінгвістичний та історичний розбір терміну "менталітет" і "ментальність". Ми спробуємо відмежувати вживання термінів "менталітет" і "ментальність".

Крім того, буде проведений розбір поняття "народний менталітет" і "груповий менталітет", крім соціологічного аналізу, буде також аналіз історичний. Також у цій частині буде проведена загальна характеристика і показано основні відмінності чеського та українського менталітету.

Друга підгрупа пов'язана безпосередньо з визначенням прислів'я, як основного об'єкту дослідження. Будуть наведені визначення прислів'їв. А також буде

зроблений аналіз характерних особливостей прислів'я як фольклорного жанру.

Друга основна частина - практична. Практична частина розділена на дві підчастини. Одна з них - аналіз прислів'їв, а друга - список безпосередньо самих прислів'їв. Перед аналізом кожної мовної групи буде подано загальну характеристику всіх прислів'їв у цілому і вказані принципи відбору прислів'їв. Як було згадано раніше, для детальнішого аналізу, прислів'я будуть розділені на українську та чеську частини і кожній частині буде зроблений аналіз прислів'їв, детально описано відображення конкретного народного менталітету в прислів'ях вибраної сфери.

Друга підчастина практичної частини - це список усіх обраних прислів'їв, як українських, так і чеських. Основний поділ прислів'їв на дві групи зроблено, звичайно, за мовною ознакою — українські та чеські.

Далі прислів'я будуть розділені за наявністю позитивного, негативного чи нейтрального забарвлення, а також на конкретні тематичні групи.

Підсумком всієї праці є висновок, у якому буде проаналізована успішність досягнення мети, яка була поставлена перед нами. Зроблені висновки на основі загальної спрямованості праці і зроблено фінальний аналіз праці.

Основні джерела, із яких були відібрані прислів'я, такі:

Чеські прислів'я:

1. BACHMANOVÁ, J., - SUKSOV, V.: Jak se to řekne jinde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky. Euromedia Group 2007.
2. TOMIN, A.: Ruská a česká přísloví. Русские и чешские пословицы. Fornica publishing 2007.
3. ZEMANOVÁ, M.: Co na srdci, to na jazyku. Česká přísloví, přirovnání a říčení. Computer Press, Brno 2008

Українські прислів'я:

1. РОЩЕНКО М., український часопис Підляшшя “Над Бугом і Нарвою”
Українські народні прислів'я та приказки. Частина 5. Про кохання.
Про чоловіка та дружину. С.-32.
2. Прислів'я та приказки, Пазяк М. М.
3. Українські прислів'я і приказки, Панасенко Т. М.
4. <http://www.megaznaika.com.ua/pryslivya-i-prykazky-pro-cholovika-i-druzhynu/>.
5. <https://www.ukrtvory.com.ua/pr37.html>.
6. <https://porokhivnytsya.com.ua/2016/11/09/prykazky-cholovik-i-zhinka/>.

II. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Вираження менталітету українців та чехів крізь призму прислів'їв та приказок.

1.1. Визначення і розмежування понять "менталітет" і "ментальність".

Поняття менталітет, ментальність, на кінці 80-х років ХХ ст. досить широко використовується в українській науковій та публіцистичній літературі, засобах масової інформації, стали складовою частиною лексики сучасної української мови.

На сьогодні немає чіткого визначення цього терміну. Термін "менталітет" не можна впевнено класифікувати до однієї науки. Цей термін вивчає лінгвістика, психологія, логіка і багато інших дисциплін. Тому важко дійти до однієї чіткої диференціації. Далі (ця проблема стосується тільки української лінгвістики) існує невирішена ситуація з використанням термінів "менталітет" і "ментальність." У сучасних підручниках ці два поняття, зазвичай, використовуються як синоніми. Лише в деяких джерелах наводиться детальний аналіз їх відмінностей, хоча б спроба диференціації.

Чеська лінгвістика, як відомо, використовує лише термін "mentalita" (*Česal J., Hudema M. 2002 S. 63*), тому ця проблема перед нами не стоїть. Ми постараємося дати визначення поняттю "менталітет" і "ментальність", торкнемося проблеми наукових поглядів на розмежування цих понять.

Відмінність цих термінів, на думку деяких дослідників, полягає в тому, що менталітет має загальнолюдське значення, а ментальність може стосуватися будь-яких соціальних прошарків та історичних часів. З подібним поглядом можна погодитися, але доцільніше вживати ці терміни як синоніми.

Сьогодні є багато визначень поняття "менталітет". Воно складне і має багато значень. У існуючих на цю тему публікаціях, менталітет описується як рівень індивідуальної та суспільної свідомості (А. Я. Гуревич); людська активність об'єктивована в пам'яті культури (В. А. Шкуратов); характер інтелекту (Р. Вебстер); соціальний характер (Є. Донченко).

Поняття "менталітет", на думку А. Я. Гуревича, - це "склад розуму", "бачення світу" (*Гуревич А.Я., 1993 С. 319*).

Людська свідомість трансформує дійсність відповідно до закладеної в ній картини світу, що, за висловом А. Я. Гуревича, володіє нею. Народжуючись у той чи інший час, людина немов би отримує готову картину світу, засоби комунікації, мови, культури, релігію, виховання. Вплив картини світу тим сильніший, чим менше під впливом свідомості людини. Під цим розуміють стереотип поведінки, мовлення, жестів, звичаї, звички.

Що стосується чеського менталітету, то тут ми опиратимемося на наукові публікації та інші джерела.

Akademický slovník cizích slov поняття менталітет подає таке визначення: "mentalita, způsob myšlení, duševní a duchovní uzpůsobení jednotlivce nebo

skupiny závislé na individuálních dispozicích, určitého věku, vyzhově, tradici společenských podmínkách aj." (Petráčková 1995 s. 489).

Додамо думку Мілоша Гавелки про проблему менталітету, який вважає, що менталітет є "matricí specifických způsobu reakcí, jednání ve světě a rozumění svět, které jsou kolektivně podmíněny a mají skupinový charakter"(Havelka 2002 s.11). Він твердить, що визначення менталітету може відрізнятися в залежності від того, з позиції якої науки ми розглядаємо це поняття. Можливо виділити основні якості менталітету без використання спеціальної літератури.

Наприклад, цілком очевидно, що менталітет є поняття, яке є культурним, соціальним, історичним, лінгвістичним, психологічним комплексом, який міститься в основі нашої підсвідомості. Саме тому, часто відбувається ситуація, коли хочуть пояснити те, що неможливо пояснити, те, що літає в повітрі, але насправді існує, говорять: "Це наш менталітет"; тими ж механізмами пояснюється зворотня реакція: коли не мають бажання що-небудь пояснювати - також знаходять відмовку в менталітеті.

Із попереднього твердження випливає, що існує прямий зв'язок нашого менталітету та мислення, а також норм поведінки. Наш спосіб викладу думок і яким способом це здійснюється, безпосередньо залежить від нашого мислення. Також реальний і зворотній зв'язок: наша мова, наша лексика, наш стиль викладу, також мають вплив на менталітет, і якщо одна із форм мовної самореалізації з часом стає все більше і більше поширена, то вона може змінити менталітет певної мовної групи або навіть змінити менталітет цілого народу. Невипадково, що чеські та українські словники іноземних мов, у визначенні терміну "менталітет" звертають увагу на зв'язок менталітету з мисленням.

Національні архетипи за сутністю порівнюють із стереотипами. Архетип і Стереотип, як своєрідні зразки свідомості, мають не тільки хронологічні і змістові відмінності, але й фундаментальну спільність.

Стереотип, за словами О. Ю. Сухомлина-- це «культурний концепт, що вирізняється стабільністю та яскравістю певного образу» (Сухомлин О. Ю. Категорія ...)

Українські архетипи показують себе як символи у казках, обрядах, традиціях, є узгальненням досвіду наших пращурів. Скіфи, сармати, гуни, слов'яни, татари та інші брали участь в формуванні українців. Культурні надбання передавалися потомкам. Основою культурного процесу було місцеве населення.

А. В. Швецова виокремлює культурні архетипи, котрі утворюють етичне ядро українського буття.

Тема стереотипу та архетипу сама по собі є дуже цікава. Однак варто відзначити, що менталітет ні в якому разі не може бути порівняний з групою стереотипів, які існують у ньому. Особливо це твердження стосується національного менталітету. "Проблему національного чи групового менталітету, не слід плутати, або навіть ототожнювати із більш спеціалізованими поняттями стереотипів, тобто існування особливих, колективно використаних забобонів"

(Havelka 2002 S.12).

Менталітет складається із багатьох різnorodих елементів, і саме їхнє поєднання, їх взаємозв'язок і взаємний вплив і утворюють у підсумку менталітет.

Спробуємо все ж таки визначити різницю або встановити синонімічний зв'язок у вживанні термінів "менталітет" і "ментальність" в українській науковій літературі.

Ймовірним є той факт, що більшість вчених вважає дані терміни синонімічними, і це не є несподіваним(*Маленко А. Є. 1994 С.112*).

Ми уже зазначали і охарактеризували абстрактний характер цього поняття і тому ми вважаємо, що в цій ситуації було би доречним і можливо навіть правильним вважати ці слова синонімами.

Однак існує певна група авторів, серед них Хроленко А. Т. (*Хроленко А.Т 2004 С.136*), які вважають, що різниця цих термінів полягає в тому, що менталітет має загальне, загальнолюдське значення, а ментальність може належати до різних соціальних сфер, народів, історичних часів. Безумовно, таке трактування можливе, однак, ми вважаємо, що

наводити визначення певного терміну можна лише в такому випадку, коли є чітке, встановлене і прийняте визначення терміну ширшого порядку, що у випадку з поняттям менталітет очевидно не спостерігається. Ми вважаємо, що перш ніж дати визначення поняття менталітет і ментальність, потрібно визначити, яке із цих понять ширше, опрацювати його визначення, а потім з'ясувати внутрішні зв'язки (якщо такі можливі) між більш широким і більш вузьким терміном.

Щоб проілюструвати нашу тезу про відсутність єдиного прийнятого визначення менталітету, наведемо приклади визначення терміну окремими вченими.

Питання про співвідношення двох термінів досліджують Є. Ануфрієв та Л. Лесная: "На відміну від менталітету, під ментальністю слід розуміти частковий аспектний прояв менталітету не стільки в умонастрої суб'єкта, скільки в його діяльності, яка пов'язана з менталітетом чи з нього впливає" .1

На думку Я. Радевич-Винницького, ментальність може позначити глибинний рівень свідомості, від якого залежить специфіка світосприйняття, світобачення, орієнтація й поведінка людини (спільноти) в реальності; та визначає особливості душі, серця і розуму, вона є серцевиною того, що називають характером народу.2

1 Е. А. Ануфрієв Е.А, Лесная Л. А. / *Соціально-політичний журнал*. - 1997.-№4. - С. 28-44.

2 Радевич-Винницький Я. К. *Україна: від мови до нації* / Я. К. Радевич Винницький. - Дрогобич: Відродження, 1997. – С. 360.

В. Храмова вважає, що під поняттям "душа культури" філософ розуміє менталітет нації, що обумовлює неповторність її світобачення, а отже, й життєдіяльності.³

Поняття про ментальність у різні часи розуміли як суперечливу цілісність картини світу, як дорефлекторний шар мислення, як колективне несвідоме, як глобальний, всеохоплюючий ефір культури. ⁴

Вчений А. П. Садохін вважає, що поняття "менталітет" і "ментальність" є синонімічні. У своїй книзі "Етнологія" показує тотожність понять менталітет і національний характер. Дана тема відсилає нас дослідити поняття національний і груповий менталітет.

³ Храмова В. Українська душа / В. Храмова. - К. : МП Фенікс, 1992. -С. 128..

⁴ Додонов Р. О. Філософський аналіз процесу формування і функціонування етноментальності: автореф. дис. на здобуттспец. 09. 00. 03 "Історія філософії"/ Р. О. Дононов-К., 1999.- 23 С. 8.

1.2. Національний і груповий менталітет.

Національний менталітет - це властивий даній етнічній спільноті стиль

життя, культури, а також властива даній нації система цінностей, поглядів, світогляду рис вдачі, норм поведінки, психологічних особливостей особи(*Стражний О. С.368*).

Серед цих чинників особливого значення для висвітлення цього питання набуває культура, бо саме культура є явищем етнічно закоріненим і тому глибоконаціональним. Національний менталітет обумовлює, визнає особливості душі, серця і розуму, є серцевиною того, що називають характером народу і, що значною мірою, робить людей українцями, чехами, німцями, турками, поляками.

Оскільки вагомим елементом національного менталітету є відбиток реальних умов життєдіяльності, практика спілкування з іншими народами, рівень використання їх соціального, морального та інтелектуального досвіду, то видно, що поняття менталітет перитинається і змішується з такими поняттями, як національна психологія і національний характер.

Завдяки історичній і генетичній природі менталітету, він поступово формує ту духовну специфічність, яка робить представників одного народу несхожими на представників інших народів, і, як наслідок, менталітет стає важливим фактором ідентифікації певного суспільства. Також важливо відзначити, що народним менталітетом може вважатися той стан свідомості суспільства, яке, незважаючи на історичні, соціально-політичні і культурні зміни, залишається незмінним і загальним для всіх історичних епох і всіх соціальних прошарків конкретного народу.

Менталітет обумовлений національними, культурними, цивілізаційними, географічними і соціально-політичними особливостями життя і діяльності людей. Тому його вивчення змушує враховувати вплив навколишнього середовища, побуту, клімату, традицій, інших обставин на поведінку людей.

Проте не тільки специфіка власної території, суспільства, культури дозволяє зрозуміти особливості своєї нації, свого національного менталітету. Порівняння себе з іншими народами та іншими культурами також є важливим моментом у формуванні національного менталітету. Спільне зближує народи, дозволяє побачити і зрозуміти неповторність власної культури і традицій.

Потрібно підкреслити, що культура людей, соціальна поведінка і мислення не може існувати без мови.

Менталітет - явище передусім психологічного плану: це властивий нації спосіб сприйняття світу, манера мислення, що відображається в народних звичаях, традиціях, тощо й виявляється у способах поведінки індивіда як представника нації. Формується менталітет під впливом низки чинників (географічне розташування, природне оточення, історичні й культурні реалії життя народу та ін.) і яскраво виявляється у мові.⁵

Отже, можемо зробити висновок, мова і менталітет нерозривно пов'язані між собою. Пізнання і самопізнання народу, закономірностей і механізмів формування його світогляду, ментальності може черпатися не тільки з наукових досліджень про менталітет. Адже мова - це лише засіб спілкування, а й

скарбниця духовного і культурного спадку народу; це дзеркало душі народу. Ментальність можна вважати своєрідним рівнем індивідуальної та колективної свідомості. Виявляється вона у національному характері, особливостях психології певного народу, культурі, віруваннях, звичаях і традиціях. Ментальність носія певної культури базується на системі уявлень, які сформувалися саме в цій культурі.

Як зауважив І. І. Огієнко, "мова - це наша національна ознака, в мові - наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова - душа кожної національності, її найцінніший скарб... Мова - це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється у певній культурі, у певній традиції. В такому разі мова - це найперша сторожа нашого психічного "я"⁷.

Будучи засобом людської комунікації і тому соціальною і національною по своїй природі, мова не може нести на собі відбитки особливостей людського світогляду, етичних і культурних цінностей, а також норм поведінки, характерних для даного мовного суспільства. "Розповідь про написане слово разом із внутрішньою мовною структурою має таку особливість, яка незважаючи на зміст, також несвідомо розповідає про те, хто її використовує в суспільстві."⁸ Моожливо національна культура є результат виявленої діяльності національного менталітету, так як національна культура не існує без національного менталітету. Все це знаходить своє відображення в лексиці мови.

Таким чином, кажучи про менталітет тієї чи іншої нації, народу, ми торкаємося складної багатослівної сукупності механізмів і способів дії, які тісно пов'язані з багатовіковою культурою народу, її забутими і закріпленими способами реагування на зміни зовнішнього світу, які визначають поведінку нації.

⁵ Живіцька І. А. "Українська мова".-Кривий Ріг, 2013. – С. 202 с.

⁶ Жиліна Ю. Ю. Менталітет і засоби його мовного вияву / Ю. Ю. Жиліна // Форум. Інтернет-конференція. "Актуальні проблеми славістики 2012." Секція 6. Міжнародні відносини і зовнішня політика слов'янсь Інтернет-конференції".

⁷ Болтівець С. І. Мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С. І. Болтівець // Дивослово. -- 1994. -№7.- С.134-138.

⁸ Česal J, Hudeta M, 2002. - S. 65.

1.3. Особливості українського та чеського менталітету в спільнослов'янському контексті.

У цій частині спробуємо зосередитись на деяких аспектах чеського і українського характеру, і порівняти отримані результати на прикладі спільнослов'янських характерних рис.

Як ми згадували вище, досліджуючи таке складне поняття як менталітет, неможливо (так і непотрібно) знайти правильні характеристики народного менталітету. Кожна людина сама для себе визначає, які національні риси, запропоновані вченими і дослідниками притаманні їй самій.

Ми звертали увагу на проблему стереотипів. А це означає, що існують риси, які виділяють представники конкретного народу самі у себе, і риси, які виділяють іноземці у цьому народі. Такі риси можуть суттєво відрізнятися, оскільки власний менталітет формується протягом багатьох віків, і, як ми уже згадували, включає в себе вплив великої кількості різноманітних факторів. Натомість особливості, які народ виділяє у другого народу, можуть ґрунтуватися лише на торгових, сусідських, туристичних (в сучасному світі) відносинах. А з цього слідує, що при формуванні "стереотипу" враховується лише контртекстна частина міжнаціональних відносин. Тому ми отримали в підсумку "одногранний" образ, який не може бути сприйнятий як повноцінна думка, проте може виступати і прекрасно існувати в образі національного стереотипу.

Перш ніж почати аналіз чеського і українського менталітету, звернемося до праці Франтішка Палацького, який відзначив основні, на його думку, особливості менталітету. Отже, серед характерних слов'янських рис Палацький виділяє такі:

- волелюбність і вільнодумство;
- пацифізм;
- анархізм;
- роз'єднаність, нездатність до колективізації;
- консерватизм;
- рівність;
- культурний синкретизм;
- релігійність.⁹

Тепер спробуємо виділити характерні риси чеського національного характеру. Але перед цим звернемо увагу на те, що погляди на особливості національного менталітету можуть істотно відрізнятися в залежності від політичної ситуації і від історичних подій, які відбувалися і зараз відбуваються в суспільстві. Що стосується чеського менталітету, то ми вважаємо, що на його формування вплинули такі події з чеської історії:

⁹ Havelka M. 2002. - S. 25-26

гуситські війни, національне відродження, німецький протекторат, радянська окупація, і нарешті, утворення Чеської республіки. Така складна історія, на наш погляд, сформулювала питання: "До якого макрорегіону зараховувати чеський народ:

до європейського чи до слов'янського?" На наш погляд, не існує однозначної відповіді на це запитання, оскільки історично чеський народ належить до слов'янської культури, але завдяки довгому і тісному сусідству з німецьким та австрійським народом, чеську націю можна віднести до європейської культурної традиції. Таке неоднозначне положення чеського народу, безумовно, заслуговує окремого лінгвокультурологічного дослідження.

Отже, соціальний антрополог Ладіслав Голий виділяє такі особливості чеської культури:

- чеський націоналізм;
- чіткий поділ на особисті та суспільні інтереси;
- символічне розуміння свободи;
- двоїсте відношення до еміграції;
- чеський індивідуалізм.¹⁰

До вказаних рис можна додати виділені Йіржи Чесалом і Марекком Гудемою особливості, які впливали і впливають на мислення чеського народу. А як ми знаємо, мислення тісно пов'язане з ментальністю, тобто автори виділили декілька аспектів, які впливають на менталітет сучасного чеського народу. До цих властивостей відносяться:

- низьке походження сучасної чеської еліти;
- історичні проблемні чесько-німецькі відносини;
- позитивне відношення до освіти;
- політичнийегоїзм.¹¹

Отже, ми можемо відзначити, що чеський менталітет формувався і формується на "межі" європейського і слов'янського менталітету, що в його формуванні велику роль відіграли визначні історичні події, і також те, що деякі дослідники виділяють конкретні якості і властивості чеського менталітету або чеського способу мислення, які, проте, кожна людина може приймати або відкидати.

Тепер звернемо увагу на особливості українського менталітету. Прийнято в

- иділяти такі риси українського менталітету:
- індивідуалізм;
 - релігізм;
 - емоційність;

¹⁰ Havelka M, 2002. - S. 32.

¹¹ Česal, Hudema, 2002. - S. 79.

Однак існують розбіжні погляди на це питання. Деякі дослідники поповнюють цю групу: прив'язаність до землі (І. Мірчук), схильність до ідеалізації, "пафос причетності до Бога" (М. Юрій), кордоцентричність (О.Киричук).

Ми будемо намагатися дослідити кожну з цих рис, додати відмінні та спільні думки різних мислителів, які пояснюють своє власне ставлення. Більшість дослідників сходяться на тому, що однією з головних рис українського менталітету є індивідуалізм (як західноєвропейський менталітет).

Міркування про індивідуалізм, як одну із головних рис українського характеру, розвивали такі діячі культури і науки, як М. Грушевський ("Хто такі українці і чого вони хочуть?"), В. Янів ("Релігійність в житті українського народу"), М. Костомаров ("Две русские народности"), І. Мірчук ("Світогляд українського народу. Спроба характеристики"). На цю рису українського характеру звертали увагу і зарубіжні мислителі такі як, Г. Тільтман ("Хліборобська Європа") зосереджує увагу на індивідуалізмі, який є властивий українцям:

"Кожна українська хата, хоч якою малою вона була б, огорожена парканом - символом того індивідуалізму та любові до домівки й землі, що складають саме коріння українського темпераменту".¹²

Така риса як індивідуалізм, притаманна і західноєвропейцям. Проте, український індивідуалізм відрізняється від західноєвропейського. Це дослідив І. Старовойта, зробив глибокий порівняльний аналіз українського та західноєвропейського менталітетів. Різниця полягає в тому, як обирати шлях, щоб досягнути успіху. Індивідуалізм, з погляду західноєвропейської культури - налаштування досягнути високого соціального становища або досягнути особистого успіху чесними і правильними способами, використовуючи власні здібності, цілеспрямованість, наполегливу працю. Лише так людина може досягнути успіху в суспільстві. Українська версія формування індивідуальності відрізняється від Західноєвропейської. Це можна довести. На думку І. Старовойта, українські князі були прихильні до візантійських князів, успадкувавши таку рису, як підпорядкування індивіда колективу (Старовойт С. 287-288).

Дослідник С. Кримський вважає, що за часів Київської Русі не було прийнято панування колективу над індивідом:

"Засвоївши на початку своєї історії візантійську культуру, Київська Русь, проте, не прийняла основного принципу візантизму: панування загального над індивідуальним" (Кримський С. С. 28),

Важливою рисою менталітету українців є прихильність, любов до рідної землі. Як вважає І. Мірчук, психологічний стан українців необхідно досліджувати,

¹² Левандовський В. Україна в геополітичних концепціях I третини XX сторіччя // Політична думка. - 1994. -№3.- С.58- 68 (65).

¹³ Проблеми теорії ментальності. - К.: Наукова думка, 2006. -С. 405.

не забуваючи про позитивне відновлення до рідної землі. (Мірчук І. С.48). Цей фактор називають аграрним або селянським. Між дослідниками цієї проблеми сформувалися два табори. Перший класифікує українську культурну традицію до сільської (П.Куліш і його "хуторянство"), а другий вважає її міською (Ю.Липа, О. Забужко та ін).

Земля завжди мала обрядове значення для українського господаря, і цю залежність від ґрунту можемо бачити в пісенному фольклорі та народних звичаях. Язичництвом виробилось шанобливе ставлення до природи, яке поселилося в ментальності українців-землеробів. Формувалися відносини власності, - добрий господар обирався селянською громадою. Згодом обставини змінилися, аграрно-общинна політика Російської імперії мала негативний вплив на формування українського індивідуалізму. Земля ставала власністю колективу. Політика ліквідації приватної власності була чужою для українського народу. Професор І. Мірчук зазначає: "Російський дух, наставлений колективістично в тому розумінні, що йому ненависні особиста свобода, приватна власність, особисті угоди між одиницями та що він схиляється в бік колективних форм господарювання, які виказала нам у минулому питома російська "община". Події найновіших часів, ті колективістичні експерименти, які проводились Совітами й приносили мільйони людських жертв, найкраще свідчать про те, що зроблене урядом в самій Росії не стрічало великого спротиву, тоді як український селянин готовий був вести і вів боротьбу на життя і смерть за збереження засад приватної власності, як підстави західної культури, незважаючи на своє, часом надто розпачливе становище."¹⁴

Прагнення до свободи проходить червоною ниткою через усю історію України.

Відомий український історик М. Грушевський вважав однією із психологічних характеристик слов'ян поетичність і музикальність. Перевага емоційно-чуттєвого характеру над раціональним у структурі провідних ознак українського менталітету приймається багатьма дослідниками (В. Храмова, І. Мірчук, Я. К. Радевич-Винницький).

Про емоційність та чуттєвість українців говорив М. Костомаров, який пов'язував її з релігійністю (*Костомаров М. Стаття "Две русские народности"*) Щодо такої риси характеру українців, як релігійність і духовність, то ці риси завжди посідали важливе місце в житті українців.

Християнство стало єдиною підтримкою населення в умовах постійних нападів на територію України, а церква стала осередком збереження української культури.

¹⁴ Мірчук І. *Світогляд українського народу. Спроба характеристики // Генеза. - 1994. - №2. - С.87 - 96 (92).*

На формування українського менталітету великий вплив має географічно-територіальне розташування України, яка знаходиться на межі "Європи та Азії", що в історико-культурному вимірі світогляду має значення "Сходу і Заходу". Тривалий час Україна виконувала історичне завдання, як територія між двома цивілізаціями: західної, європейської та східної, мусульманської. Така ситуація в історичні часи сприяла тому, що людина переносила свої ідеали поза межі реального досвіду. Звідси походить релігійність, яка характерна для українців. Релігійність не є обрядовою традицією, а покликком душі. В Україні сформувалися два типи ментальності: землеробський (поєднання із землею, родиною, "світ - це мій дім") та козацький (войовничий, ідеали з військового братства). Це визначає особливу роль жінки в українській ментальності, її незалежність, пріоритет над чоловіками, упобуті, обрядах, звичаях, у фольклорі.

Також потрібно відзначити, що тривала відсутність власної держави відбилася в національній підсвідомості українців, як людина, що є хазяїном землі, але через постійні навали зовнішніх, ворожих сил, не може бути її вільним господарем. Саме з цього випливає примирення з негативними явищами, зайва сором'язливість, терплячість, прагнення уникнути особистої відповідальності.

Перебування України у складі Російської імперії та Австро-Угорської імперії, Речі-Посполитої, Румунії, Чехословаччини внесли великий відбиток на традиції та побут українського народу. Саме з цих причин сформувалася негативна риса українського менталітету - відсутність національної єдності.

Ми вважаємо, що мешканці на заході країни мають такі риси: працелюбність, індивідуалізм, умінням господарювати, консерватизм до змін національно-етнічних цінностей, прояви почуттів патріотизму та релігійності.

Щодо мешканців Центральної, Східної та Південної України, то для них головним було не національне, а соціальне визволення. Для них головними рисами менталітету стали колективізм з поєднанням анархізму, звичка до праці, яка приводила до кращого матеріального становища.

Отже, необхідно говорити не тільки про особливості українського менталітету як такого, але про його особливості в різних регіонах країни.

2. ПРОБЛЕМА ПОНЯТТЯ "ПРИСЛІВ'Я"

2.1. Проблема визначення прислів'я. Розмежування між прислів'ям і приказкою.

Мовна картина світу кожної людини, без сумніву, складається із сотні елементів. Із її оточення, виховання, освіти, професійної і соціальної орієнтації, культурної спадщини країни і народу в цілому. Кожна ця сфера визначає не тільки мову людини, але також, як мова, якою вона користується, впливає на її сприйняття, на її спосіб мислення, на її вчинки і характер. І так мова кожної окремої людини вибудовує крім своєї також групову, професійну, соціальну і, накінець, національну мовну картину світу, яка, в свою чергу, формує менталітет.

Цілком очевидно, що наша думка про те, яку лексику ми вживаємо чи не вживаємо, наскільки правильно ми розмовляємо, безпосередньо зв'язано з нашим мисленням і уявленням про світ. І в такому випадку фольклор – це одна із складових мовної картини світу, яка, на нашу думку, є однією із кращих можливостей простежити зв'язок, зміни, деформації в напрямку мова - мислення – менталітет. (Колесов В.В. С. 368).

Знання і розуміння фольклору свого народу - джерело розуміння рідної культури, літератури, побуту й етнографії, традицій та обрядів, навіть, можна сказати, частково національної свідомості й того, що ми називаємо ментальністю - своєрідного способу мислення й духу, властивого винятково певному народові.

Широко відома думка про те, що “Фольклор - квінтесенція народної мудрості”. (Кульбабська О, Щатілова Н. С. 48).

У ньому сконцентрований багатовіковий досвід людства, який стосується всіх сфер матеріального і духовного життя суспільства. Усна творчість - атрибут культури кожного народу, проте не тільки в мовному оформленні, але і в жанровій різноманітності (міфи і казки, билини і думи, пісні, саги, анекдоти і т. д) проявляться ментальний характер етносу” (Ромащенко, Гаврилова 2008: 201).

Як впливає із цитати, фольклор чудово поєднує в собі елементи приватного і загального початку, будучи одночасно як надбанням індивіда (кожна людина використовує прислів'я в найбільш принагідній, на її думку, ситуації, і в найкращому варіанті), так і суспільства, народу (кожне прислів'я має колективно даний ситуативний і семантичний код, тобто певне прислів'я повинно мати конкретний зміст і повинно бути вжито в конкретній ситуації).

Перейдемо до безпосереднього теоретичного пояснення проблеми прислів'я як малого фольклорного жанру. Отже, необхідно навести визначення.

Зрозуміло, що існує велика кількість визначень прислів'я, та інших малих фольклорних жанрів, проте ми наведемо визначення, зазначені в чеських, українських енциклопедіях, які, на нашу думку, можна сказати, найбільш

незалежними.

Прислів'я/přísloví

"Прислів'я - мала форма народної поетичної творчості, короткий ритмізований вислів, що несе узагальнену думку, висновок, іносказання з дидактичним ухилом"¹

Прислів'я - це вислів, який становить граматично й інтонаційно оформлене судження, як правило, у формі складного речення, що має двочленну структуру ("Поженешся за двома зайцями - жодного не впіймаєш").

"**přísloví**, krátké, někdy rýmované, lidovou tradicí udržované mravní naučení, které bývá vyjádřeno přírovnáním nebo metaforou"²

Приказка/pořekadlo

"Приказка - поширений у мові влучний, часто римований вислів, близький до прислів'я, але без властивого прислів'ю повчального змісту.³

Приказка - це образний вислів чи зворот, який просто і влучно характеризує людину, її вчинки, явища і часто буває частиною прислів'я (Погнатися за двома зайцями").

"**pořekadlo**, krátké, ustálené a lidovou tradicí udržované spojení slov, vyjadřující obrazně někdy i rýmovanou podobou) životní zkušenosti bez mravoučného soudu"⁴

Отже, прислів'я, виражає думку повністю, а приказка тільки частково і буває частиною прислів'я.

Прислів'я і приказки належать до різних періодів розвитку національної культури. Вони свідчать не лише про побут, господарство, історичну епоху, а якнайповніше передають світогляд певного народу, його національний характер, ментальність, релігійні, етико-моральні цінності тощо.

Прикмета/pranostika

"**pranostika**, drobný slovesný útvar obsahující předpověď, doporučení nebo komentář vztahující se k počasí a přírodním jevům“ (*Brouček S.-Jeřábek M.2007. S.803*).

“**Прикмета** -відмітна ознака якихось явищ чи предметів, з наявністю яких передбачаються подальші події.* Прикмети передбачають зв'язок між двома подіями, коли одне з них відбувається як факт, а друге – як наслідок.**

Фразеологізм/Idiom

"Фразеологізм (фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот) - усталений зворот, стійке поєднання слів, що виступає в мові як єдиний, неподільний

1 (<https://uk.m.wikipedia.org>)

2 Brouček, Jeřábek 2007: С.824.

3 Словник української мови: в 11 томах. - том 7, 1976.- С.631

4 Brouček, Jeřábek 2007:С. 779

5 Brouček, Jeřábek 2007:С. 807

*Академічний тлумачний словник української мови: прикмета.

** Народні прикмети – вірити чи ні?

і цілісний за значенням вислів. ⁶

Отже, ми бачимо, що визначення термінів "прислів'я" і "приказка" дуже близькі і досить схожі. Іноді в науковій літературі ці два доволі близькі поняття знаходяться в тісному синонімічному зв'язку, іноді використовуються в ролі синонімів. Така плутанина не випадкова. На відміну від прикмет, які розходяться з прислів'ями в змістовному плані, і від ідіом, які відрізняються у плані структурному, прислів'я є близьке приказці, як по змісту так і по структурі.

Мабуть, з малою частиною гумору, можна було би назвати прислів'я і приказку "паремійними паронімами".

Отже, на якій підставі можна відрізнити два близькі фольклорні явища? Опираючись на запропоновані визначення можна звернути увагу на різний підхід чеської та української науки до проблеми розмежування прислів'їв та приказок. Українське визначення як основний розмежовуючий елемент приймає рівень змістовного плану, тобто образний, то чеське визначення звертає свою увагу в основному на зміст висловлювання з точки зору його морального наповнення, тобто, чи несе вираз моральне послання чи ні.

Зробити висновок ми би хотіли на основі висловленої думки В. І. Даля на тему розмежування прислів'я від приказки, яке, на нашу думку, ближче чеському погляду, показаного нами вище. Даль розуміє прислів'я як "судження, вирок, повчання, висловлене натяком і пущене в оборот під чеканом народності. Прислів'я - підтекст з додатками до справи, зрозумілий і прийнятий усіма"⁷. Під приказками він розумів "вирази, мову з переносним значенням, просте іносказання, підтекст, спосіб вираження, але без притчі, без судження, висновку, застосування. Приказка заміняє тільки пряму мову загадкою, не договориює, іноді і не називає речі, але умовно, вельми ясно натякає"⁸.

Єдиною ознакою, яка відрізняє прислів'я від приказки, Даль вважає "відсутність притчі, іносказання, підтексту"⁹.

Однак, практично всі дослідження цієї проблеми доходять висновку, що межа між прислів'ям і приказкою вельми умовна, що може бути достатньо зміни, або втрати одного слова і прислів'я може перетворитися у приказку. На нашу думку, саме ця особливість взаємодії цих двох фольклорних одиниць і привела до часткової плутанини у вживанні.

⁶ Словник української мови: в 11 томах. - Том 10, 1979. -С.638

⁷ Даль 1957:С. 14

⁸ Даль 1957:С. 15

⁹ Даль 1957:С. 14.

2.2. Характерні особливості прислів'їв як фольклорного жанру

Якщо говорити про визначення місця прислів'я в системі фольклорних жанрів, то спочатку потрібно визначити, що таке фольклорний жанр:

"... фольклорний жанр є така організація, а також комплекс традиційних морфологічних практик, який знаходиться в центрі усної, інструментальної, танцювальної чи мимічної імпровізації і вважаються оптимальними для вираження повного змісту." ¹

Богуслав Бенеш, посилаючись на дослідження фольклориста Віктора Євгенійовича Гусева, запропонував структуру фольклору розділити на роди, групи, жанри і види. Беручи до уваги цю класифікацію, відносимо прислів'я до епічного фольклорного роду . ²

Визначившись з місцем прислів'я в системі фольклору, обмежимо рамки характеристики прислів'я. Нам здається прийнятним характеризувати прислів'я смисловим і культурним параметрами..

Під смисловими параметрами ми вирішили розуміти особливості прислів'я, пов'язані з його неструктурними, тобто не пов'язані з формою прислів'я, характеристиками.

До смислових особливостей можемо зарахувати таке:

1. Типізація і пізнавальне значення прислів'їв.

Воно полягає в тому, що вони не просто реєструють явища життя, а **типізують** їх і типізація в них служить моментом, посилення їх пізнавального значення. Типізація проявляється в тому, що прислів'я говорить про характерні явища дійсності, відбирає найбільш важливе і показове. Типізація проявляється в утворенні типових образів, в яких включені соціально-історичних та соціально-психологічні узагальнення.³

2. Індивідуальність прислів'я.

Незважаючи на те, що прислів'я має вироблену поколіннями форму і зміст, кожна конкретна людина може використовувати і застосовувати її, керуючись власним мовним відчуттям. Іноді це також може відбуватися через неочевидність чи можливість подвійності трактування внутрішнього смисла прислів'я.

Конкретне явище набуває в ньому узагальнюючого смислу, а окремий факт застосовується до загального явища. *Що посієш, то пожнеш*, -кажуть здавна, маючи на увазі не лише якість посіву, а й результат будь-якої справи, вчинку.

3. Динамічність, мінливість прислів'їв

Безумовно, під терміном "мінливість" ми маємо на увазі (як, мабуть, у кожного)

¹ Бенеш Б. 1989: С.64

² Бенеш Б. 1989:С. 64

³ Кравцов Н. І. 1972:С. 205

системного мовного явища) час в декількох покоління. Прислів'я здатне мінятися та трансформуватися, не тільки у своєму змісті, але й у своїй формі, підпорядковуючись, таким чином, потребам людини, яка говорить. Так, якщо попередня форма або зміст устаріли, втратили актуальність, або змінилися соціально-економічні відносини в народі, то прислів'я пристосовується до нових умов використання, і видозмінилося і продовжує існувати.

Не имей сто рублей, а имей сто друзей (укр. варіант: *Не май сто кін, май друзів доволі; Не май сто рублів, та одного друга; Грошей мало не біда, як є друзів череда*).

(На жаль, ми не можемо використати українські прислів'я для пояснення матеріалу).

Існує також новий варіант прислів'я – *Не имей сто друзей а имей сто рублей*.

Це прислів'я набуло популярності в 90- ті роки минулого століття, у зв'язку із змінами в соціально-економічному житті суспільства.

4. Психологізм прислів'я.

Недарма багато вчених приділяють велику увагу психологізму прислів'я. Прислів'я здатне реагувати на такі складні питання самовизначення, рефлексії людини, визначення добра і зла, краси і потворності, розуму і дурості, вирішувати складні соціальні відносини у людському колективі і навіть реагувати на відносини людини і Бога. Хоча, як зазначив Н. І. Кравцов, у прислів'ї відсутній образ, тобто образ людини, образ бога, образ сина і т. д., є тільки їх конкретна характеристика. Немає цільного психологічного образу конкретного суб'єкта, це відбувається "не тільки тому, що воно (прислів'я) коротке, а і тому, що в період його виникнення як жанру, психологічне зображення ще тільки зароджувалось або ще не виникло у фольклорі. <...> Так загальна риса психологічної сторони прислів'я складається в узагальненості визначень людських якостей і душевних станів, у відсутності конкретних образів. 4

5. Оцінювання характеристики прислів'їв.

Буває позитивна оцінка визначених життєвих ситуацій або негативна. Прислів'я не знає середніх оцінок, що вказує на її анархічність, коли суспільство ще не знало можливості "середньої" відповіді.

До структурних особливостей можемо зарахувати:

1. Закон єдності форми і змісту прислів'я.

Зміст тісно пов'язаний із формою прислів'я: зміст вимагає певної форми,

У свою чергу, форма диктує певні вимоги до змісту.

"Характерною особливістю, яка відрізняла прислів'я, наприклад, від приказки,

4 Кравцов Н. І. 1972: С.60

крилатого слова, фразеологічного вираження, є те, що в ньому виражається ясна, певна, закінчена думка. Це не тільки додає прислів'ю цілість, строгість композиції, але робить його значним в ідейному сенсі жанру. Саме тому в ньому відсутнє все те, що може гальмувати, ускладнювати розкриття його ідейної суті, наприклад елементи опису".⁵

2. Синтаксичні особливості прислів'я.

Прислів'я є неподільним синтаксичним цілим. Прислів'я ж, що містять у смисловому і синтаксичному відношенні стійкі речення, синонімічним словом або словосполученням не змінюється, оскільки значення розгорнутого речення завжди ширше від значення слова чи словосполучення, які є лише членами речення.⁶

3. Прислів'я і логіка.

Структура прислів'я частіше двочленна, де перша частина є судженням, а друга - логічним висновком. Крім того, існують вже і одночленні прислів'я, проте для більшості таких прислів'їв притаманне досить негативне емоційне забарвлення.⁷

4. Рима і ритм. Гумор у прислів'ях.

Милозвучність прислів'їв необхідна для кращого запам'ятовування і формулювання думки. Для такої самої мети служить гумор, часто і вміло використовується в прислів'ях.

5. Засоби виразності прислів'їв.

Через те, що прислів'я є стисле, існує необхідність у сильних і різких формах вираження - пропущення, скорочення, антитеза, гіпербола, риторичні питання, іронія, все, що має смисловий та емоційний вплив.

Окремо варто згадати про особливості, пов'язані зі збором та реєструванням прислів'їв. Часто збирачі та укладачі збірок прислів'їв не супроводжують тексти поясненням, яким чином, коли, де, в яких умовах були записані прислів'я. Також рідко надаються відомості, за яких життєвих обставин, з якою метою і в якому конкретному значенні вжито те чи інше прислів'я. Адже це надзвичайно важливо знати, оскільки в цьому випадку спростилося б смислова класифікація прислів'їв. Воно б перестало ґрунтуватися тільки на особистому відчутті збирача.

⁵ Кравцов Н. І. 1972: С. 233-234

⁶ Я. А. Баран, М. І. Зимоля, О. М. Білоус, І. М. Зимоля "Фразеологія: знакові величини", ПП "Нова книга" 2006: С.-Зимоля

⁷ Рибнікова М.А. 1971:С. 337.

Історичні джерела чеських прислів'їв та приказок.

Одні з перших матеріалів паремійного характеру можна віднайти в хроніці "Сronika Воетогоум"- першого чеського хронікаря Космаса. Загальноновизнамним є твердження, що час виникнення хроніки походить з кінця XII ст.

На хроніку Космаса опирався автор іншої давньочеської хроніки 1310-1314 рр. У наш час відома як Далімілова хроніка. Спочатку цей твір приписували болеславському правителю Далімілу Мезержицькому, але це твердження було помилковим. У XVII ст. Й. Добровський довів цю неточність. У чеській літературі хроніка й далі називається як праця Даліміла. Вчені дослідили, що паремії з Далімілової хроніки є перейнятими з хроніки Космаса, і це не дивно, бо "значна частина тексту т. зв. Даліміла була майже дослівно перекладена з хроніки Космаса".¹ Заслугою Даліміла було те, що він зберігав паремії у віршованій формі.

Афоризми, схожі на прислів'я та приказки, виявляємо в найстаріших писемних пам'ятках Чехії. Автор чеського твору "Александрейди", що був за влади королів Пржемисла II Отакара Вацлава II, писав тривіршові повчання. Існує багато крилатих висловів у хроніці Даліміла, які побудовані на прислів'ях та приказках.

Одна з найстаріших збірок чеських прислів'їв та приказок належить Смілу. Флашу, автор алегоричних віршів, який проживав у Пардубіцах. Цю збірку "Incipiunt proverbialia Flassconis, generosi domini et baccalarii Pragensis" виявив Франтішек Палацький в Тшебонському архіві. Ця збірка була видана у 1827 році в першому номері журналу " ", в якому було 228 прислів'їв та приказок. Прислів'я та приказки розміщені під номерами в неалфавітному порядку. Різні афоризми знаходимо в "Книзі, німецькою і чеською мовами складеній" автор Онджей Клатовський (1540 р.)

Відомі збірки чеських єпископів, представників общини братів чеських – Матея, Червенки і Яна Благослава з XVI ст., в яких нараховувалась понад 600 прислів'їв, де пояснюється їхнє походження. Цей рукопис відкрив бібліотекар Національного музею у Празі Вацлав Ганка, переклав з латини на чеську мову і він вийшов друком у журналі "Časopis Společnosti vlastenského museum v Čechách". Особливість цієї збірки полягає в тому, що в ній в багатьох випадках є тлумачення. Подання матеріалу - довільне.

Збірка чеських прислів'їв та приказок, що не чекала в архівах на публікацію, а була надрукована після свого укладання, була збірка Якуба Срнеця

¹ I Bláhová M. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila: vydání texty a veškerého textového materiálu.- Praha, 1995.- S. 200

з Варважова. Він організував у Празі приватну школу для дітей заможних родин. На уроках з латини, він почав використовувати прислів'я для відпрацювання граматичних вправ. Таким чином, зібралось майже 650 прислів'їв та приказок, і у 1582р. вийшло видання під назвою "Dicteria seu proverbialia bohemia, ad phrasim Latinoꝝ accomodata atque per centuries quondam in usum scholae private distributa." У 1599 р. книга була видана вдруге, тому що методичний спосіб Я. Срнеця був удалим, книга користувалася величезним успіхом.

Діяльність Яна Амоса Коменського відіграла величезну роль для створення та розбудови чеської пареміології. Він переконував колег, що наука має бути корисною для всіх, не тільки зрозумілою вузькому колу освічених людей, які володіли латиною. Він закликав сучасників відкласти латину і йти в народ поширювати свої знання рідною мовою. Ян Амос Коменський зосередився на чеських прислів'ях та приказках у праці "Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům", яка за життя автора не вийшла до друку. Понад двісті років збірка пролежала в польському Лешно. У 1841 р. Я. Пуркіне знайшов цей рукопис а також інші твори Я. А. Коменського. Збірка чеських прислів'їв Яна Амоса Коменського "Мудрість старих предків, мов дзеркало, виставлена потомкам" (написана 1649 р.) та відома праця "Didaktika" біли надруковані у 1849 р. накладом Чеського національного музею. Перевидання збірку було у 1872, 1901, 1920 та 1954 роках. Видання 1954 року до сьогодні у фонді Національного музею в Празі.

Ян Вацлав Новак був першим, хто дослідив рукопис Я. А. Коменського. Я. А. Коменський по-новому зібрав прислів'я та приказки у своїй збірці. Це була не тільки збірка, але і перша спроба тематичної класифікації. Матеріал був розділений на чотири групи:

1. Про природу, метали, рослини, звірів: *Proti proudu plavati. Ne vše zlato, co se třpytí. Strom jednou ranou nepadá. Vlk leže netyje.*
2. Про людське ремесло: *Dal se bez vesla na moře. Jak zapřáhl, tak jede. Komu se chce tancovati, tomu snadno pískati.*
3. З історії: *Saul mezi proroky. Nepodařilý Absolon. Vředovitý Lazar.*
4. З літератури, через яку мудреці описували людські вчинки: *Veran vlku vodu kalí. Kráva muskátu rozumí. Hlava bez mozku.*

Класифікація показувала розуміння автора змісту паремій: "паремії - це прислів'я, що походять з усяких відомих речей і призначені для формування в нас розважливості й обережності в житті в людських стосунках.²

"Прислів'я або приповідки - це якийсь короткий і влучний вислів, в якому одне говорить, а інше розуміється, тобто слова звучать про якусь зовнішню, тілесну, відому річ, під якою розуміється щось внутрішнє, духовне, менш

²*Komenský J. A. Moudrost starých Čechů: za zrcadlo vystavená potomkům.- 4-é Praha, 1954.-S. 30.*

знайоме чи відоме".³

Я. А. Коменський записував паремійний матеріал для того, щоб зберегти мудрість предків, щоб використовувати його в сучасному житті з виховною метою. Я. А. Коменського цікавили прислів'я, в яких були відображені праведні основи людського життя та поведінки, на основі яких, автор може показати порушення цих вимог. Характер вимог формулювався християнськими міркуваннями моралі, незмінними і дійсними для всіх.

Збірка Я. А. Коменського "Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům" стала у слов'ян першою справжньою працею цього жанру і великим предметом гордості чехів: "Наш Коменський у XVII ст., коли інші народи навіть не мріяли про систематичне видання прислів'їв, таку працю підготував".⁴

Праця Я. А. Коменського "Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům" була надійною основою для чеських збірок прислів'їв та приказок, які збиралися в XIX ст.

Вагому роль у згромадженні і публікуванні прислів'їв та приказок відігравали Й. Добровський. В. Ганка, Ф. Челаковський. Йозеф Добровський поєднав розвиток літератури з розвитком національної мови. Вперше, виникла ідея писати літературні твори чеською або іноземною мовою. Для зміцнення ролі рідного слова з метою стабілізації чеської літературної мови звернувся Й. Добровський до чеських прислів'їв.

Праця "Českých přísloví sbírka" ("Збірка чеських прислів'їв") вийшла в світ в 1804 році. Збірка була перевидана лише один раз в 1963р. як сімнадцятий том академічного зібрання творів (19 томів) Й. Добровського.

Йозеф Добровський поклав в основу праці збірку старочеських прислів'їв Яна Срнеця з Варважова "Dicteria seu proverbia Bohemica" (1582 р.). Й. Добровський розумів роль прислів'їв як джерела розвитку національної мови. Цікавий аспект, який потрібно відзначити, це те, що Й. Добровський ввів прислів'я із живої народної мови. Цей матеріал допомагав збирати А. Пішелей, який був співавтором і учнем вченого.

Й. Добровський заклав основи порівняльної пареміології. Добре відомі в чеській культурі, вони виявляють паралелі також в українській мові. У багатьох випадках як еквіваленти, напр.: Vlka mání a vlk za humny - Про вовка промовка, а вовк і в хату; Pravda oči kole - Правда очі коле; Kdo maže, ten jede - Не підмажеш, не поїдеш; Žáden bez práce nejlí koláče - Хочеш їсти калачі, не лежи на печі.

Збірка Й. Добровського виявилась єднальним ланцюгом між традицією збирати прислів'я, що увійшли до збірки Я. А. Коменського "Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům" (XVII ст.) і новою традицією, яка в XIX ст.

³ Komenský J. A. Moudrost starých Čechů: za zrcadlo vystavená potomkům.-4-é vyd.- Praha, 1954.- S.29.

⁴ Hanuš J. Literatura příslovnictví slovanského a německého, či předchůdcové Fr. L. Čelakovského v "Mudrosloví národu slovanského ve příslovích".- Praha, 1853.- S. 33.

реалізувалася в праці Ф. Л. Челаковського "Mudrosloví národu slovanského ve příslovích".

Найбільший науковий внесок серед усіх чеських дослідників, хто вивчав, збирав і давав друком прислів'я і приказки, був Франтішек Ладислав Челаковський. Над цією збіркою автор працював понад 30 років, мав велику честь видати найбільшу збірку слов'янських народів "Мудрослів'я народу слов'янського в прислів'ях". На титульній сторінці було написано: Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prostonárodních českých pořekadel. Uspořádal a vydal Frant. Lad. Čelakovský. V Praze, 1852. V komissi u Františka Řivnáče.

Ф. Л. Челаковський був ідеологом чеського романтизму, вивчав і досліджував усну народну фольклорну культуру, звичаї, побут.

Відносно прислів'їв Ф. Л. Челаковський висловлювався так: " За внутрішнім характером більшість прислів'їв поділяються на дві головні групи: а) це правила, за якими слід діяти, щоб одержати тілесну або душевну користь; б) це набуті судження, що впливають зі спостережень над усвідомлювальним та ірраціональним змістом предметів. Це дві властивості, однак, не достатні для утворення прислів'я. Головне, я вважаю, щоб вислів, узятий з потоку практичної мудрості, своєю узагальненістю міг бути спрямований на конкретний випадок, тобто аби прислів'я щось виокремлювало, але водночас було всезгальним, до всіх подібних випадків знову прилягало."⁵

Щодо приказок, Ф. Л. Челаковський припускає, що вони зовні нагадують прислів'я, але за внутрішньою побудовою відрізняються від них. Вони індивідуалізують поняття, що виражають дію, предмет або його властивість і займають перехідну позицію між прислів'ями й мовними зворотами (фразеологізмами в їх сучасному розумінні), напр.: *zavaditi o něco řeči- zavaditi o svůj krajíc - lepší za svým krajícem, než za cizím pecnem*. Ф. Л. Челаковський вважає як що прислів'я можуть вільно переміщатись з однієї говірки в іншу, навіть з однієї мови в іншу, то для приказок і мовних зворотів це неможливо: "вони цілково втрачають свій звук, як тільки чужа рука до них доторкнеться".⁶

Як підсумок, Франтішек Ладислав Челаковський збирав і укладав прислів'я усіх слов'янських народів, щоб побудувати "храм простонародної практичної мудрості". Матеріал вибирався, в основному, з найдавніших збірок. Автор хотів виділити головну мету: відобразити високі моральні риси слов'ян, які є на однакову рівні як і з європейськими народами і у такий спосіб додати самоповаги слов'янським народам як частині європейського слов'янства. Картину слов'янської народної філософії Ф. Л. Челаковський малював з допомогою прислів'їв, які відображали погляди простої людини з села, показали бажання "народного духу".

⁵ Čelakovský Fr. L. Slovanská přísloví // Časopis Českého museum.- 1837. -R. 11.- S. 292-293.

⁶ Čelakovský Fr. L. Slovanská přísloví // Časopis Českého museum.-1837. -R. 11.-S. 295.

На жаль, ми не можемо знати ті українські джерела, які використовував Ф. Л. Челаковський при написанні "Mudrosloví...", бо він в ніяких джерелах про це не згадував. Згадаємо декілька українських прикладів, які автор вніс до збірки з ремаркою *mg.* "малоруське" (за нормою сучасної української літературної мови): Богу молись, а дідька не дразни; Боже, поможи! - А ти, небоже, не лежи; Дитина не плаче, мати не чує; Який хто до Бога, такий і Бог до нього; Кривого дерева у лісі найбільше; Свій свояка бачить з далека, Ворона вороні очі не виклює; Хто дбає, той має; Сім літ маку не родило - та голоду не було; Куди голка, туди й нитка; Панська ласка до порога.

Введення у збірку Ф. Л. Челаковського "Mudrosloví národu slovanského ve příslovích" прислів'їв мало важливе значення. Це є підтвердження головної ідеї автора - продемонструвати глибину, розум і винахідливість слов'янської народної філософії, яка не є гіршою, ніж у європейських народів. Також це сприяло близькому ознайомленню двох культур, української та чеської, сприяло зближенню в духовній сфері.

Проаналізувавши збірку Ф. Л. Челаковського "Mudrosloví národu slovanského ve příslovích", потрібно відзначити, що це один з ключових творів у чеському романтизмі із народною словесністю, народною філософією з чистою душею і незіпсованою мораллю. Праця "Mudrosloví národu slovanského ve příslovích" - єдина з порівняннями паремій кількох слов'янських народів і частковими паралелями з неслов'янськими європейськими мовами. На згромадження прислів'їв у Чехії цією збіркою припускається завершенням. Після збірки Ф. Л. Челаковського була опублікована ще одна двотомна збірка чеських прислів'їв, автором якої був В. Флайшганс.

Вагомий задум Вацлава Флайшганса "Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku" мав стати найбільшою працею в історії чеської пареміографії. У цій збірці автор хотів дослідити матеріал усіх рукописних і друкованих матеріалів з XIV ст. і до сучасності. Праця В. Флайшганса вийшла і світ 1911р. - літери від А до N, 1913р. - літери О - Ž. Передмова збірки включає огляд бібліографії збірок прислів'їв та приказок усіх європейських народів. Це свідчить про те, що збірку можемо вважати серйозною науковою працею.

Позитивну характеристику отримала українська фольклористика : "Найкращу бібліографію серед слов'янських народів досі мають малороси. Крім більш ранніх праць Пипіна і Сумцова, чільне місце посідає докладний твір Б. Д. Грінченка "Література українського фольклору (1777-1900), що вийшов у Чернігові 1901р."⁷

В.Флайшганс також відзначив велику працю І. Я. Франка "Галицько-руські народні приповідки", непересічне значення якої вбачав у тому, що "це збірка матеріалів головним чином з народних уст, доповнених польськими, російськими та німецькими паралелями, часто з подачею пояснень про походження прислів'їв, майже зовсім без залучення книжних джерел, зі списком місць, де збирався матеріал (майже двісті сіл і містечок) та список основних іноземних збірок".⁸

⁷ Flajšhans V. Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku.-Prísloví staročeská.-Praha, 1911.-S. IV.

⁸ Дув. 7.- S. XI.

У період середньовіччя основним джерелом прислів'їв та приказок В. Флайшганс вважає Біблію, особливо притчі царя Соломона, які були перекладені старочеською мовою.

Розмірковуючи над виникненням чеських прислів'їв, В. Флайшганс вважав, що вони мали б ґрунтуватися на розборі слов'янських прислів'їв. Дослідник спрямовував свою увагу на захід, щоб знайти зразки та типові моделі. У слов'янських прислів'ях чітко виражаються два культурні світи, що в минулому розділили слов'яни на дві культурні області: східно-візантійську та латино-німецьку.

Отже, у дослідженні пареміологічних джерел різних мов В. Флайшганс зробив такий висновок: "Чеські прислів'я - можемо сміливо сказати – своєю формою і матеріалом заявляють про свою спорідненість із західними. Вони утворюють (разом з польськими, словацькими, сербо-лужицькими, кашубськими і т. д.) одну велику родину з германськими і романськими прислів'ями.<...> Лише незначна частина чеського походження, але й ця частина запозичена з германського та романського приказкового фонду. Питомо чеські прислів'я виникали тим самим шляхом, що й західноєвропейські."⁹

Флайшганс ставив перед собою завдання, щоб зібрати матеріал з друкованих та рукописних джерел, а через латинські та германські мови показати паралелі та спорідненість з чеськими прислів'ями. Зв'язок чеських прислів'їв із слов'янськими прислів'ями дослідник навмисно лімітував на прикладах з польської, словацької і двох серболужицьких мов. Книжні вирази до реєстру словника не вносилися, проте, в своєму складі мають найбільше зразків старочеської мови.

Авторський замисел щодо цієї праці полягав у тому, щоб перший том складався з чеських прислів'їв, які утворилися до XV ст. До першого тому входило дві книги. Другий том мав складатися з матеріалу пізнішого періоду і всіх прислів'їв, що мали б увійти у двотомник, але, на жаль, другий том так і не був допрацьований.

У 1909 р. у рецензії на працю Й. Пата писав: "цей твір має епохальне значення і позачасову значущість".¹⁰ За законом жанру, рецензент звернув увагу на її певний недолік: укладач найчастіше вдається до порівнянь чеських одиниць з польськими, бажаючи продемонструвати тісні зв'язки двох народів, але порівняльний аспект був би значно поглиблений, якби автор звернувся до збірки І. Франка, у якій він знайшов би чимало паралелей.¹¹

Цікавим буде додати твердження видатного знавця чеської мови Павла Айснера: "Ця книга належить до таких, за яку її автор у порядному культурному товаристві заслужить повагу і славу".¹²

Після видання словника В. Флайшганса запанував застій на довгі роки у чеській пареміографії. Чеські дослідники говорили про те, що було би добре, якби з'явилась нова велика праця, однак цього не сталося. Тільки нашу увагу

⁹ Див. 8.-- S. XVI.

¹⁰ Páta J. Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezku / Sebr. prof. dr. V. Flajšhans // Slovanský přehled. - Praha, 1909.-R. 12. Č. 2-3.-S. 123.

¹¹ Див. 10.- S. 139.

¹² Eisner P. Chrám i tzv. Kniha o češtině. --Praha, 1992. -S. 150.

могла би привернути невелика збірка К. Крауса 13, яка виділяється передмовою Карела Чапека.

Збірка Я. Заоралека "Lidová řčení", видання 1947 р., умовно називалася "мудрослів'я". У цій збірці зібрано народні приказки, стійкі словосполучення, порівняння, майже немає прислів'їв. Матеріал, який в чеському мовознавстві називається "pořekadlo", "řčení", "úslví", "sousloví", "frázemy", "obraty" і под. напр.: Sedět na dvou židlích; Hoří mu půda pod nohama; Dělat něco tak, aby se vlk našel a koza zůstala celá; Být v Římě a papeže nevidět та інші. Праця Я. Заоралека "Lidová řčení" була перевидана у 1963, 1996, 2000 роках.

Ця збірка вважається вдалою і на високому рівні, але її не можна назвати новою лексикографічною, бо матеріал використовувався з старих джерел, хоча і мав інформацію про походження усталеного вислову.

На кінці ХХ ст. відбувається співпраця німецько-чеського проекту "Діалог у світі людей і машин". Над цим проектом працювали чеська етнограф Д. Бітнерова і німецький лінгвіст Ф. Шиндлер. Приблизно через сто п'ятдесят років після Ф. Л. Челаковського "Mudrosloví národu slovanského ve příslovích" чеський народ отримав новий словник, який у результаті польових досліджень репрезентував сучасний репертуар чеських прислів'їв.¹⁴

Праця Д. Бітнерової та Ф. Шиндлера дала відповіді на запитання, чи прислів'я інших народів були освоєні чеським народом упродовж ста п'ятдесяти років і чи здійснилася мрія Ф. Л. Челаковського про слов'янську проverbsialну єдність.

Наприкінці ХХ ст.-- на початку ХХІ ст. чеська лексикографія збагатилася цілою низкою збірок прислів'їв і приказок, різних за змістом, обсягом і призначенням.¹⁵

Слід зазначити, що утворилися перекладні словники прислів'їв, які вводять кілька слов'янських мов: польську, російську, болгарську. Так, колективна праця¹⁶ чеських і польських колег презентує дев'ять мов (чеську, польську, російську, англійську, німецьку, французьку, італійську, іспанську, латинську). На жаль, української серед них немає.

Тепер і впродовж довгого часу в інститутах та установах Академії наук - Інститутах етнографії та фольклору в Празі та Брно, вчені досліджують чеські та словацькі народні прислів'я та приказки.

¹³ Kraus K. *Česká přísloví.* - Praha, 1931.- S. 98

¹⁴ Bittnerová D., Schindler F. *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století.* - Praha, 1997.-S. 315

¹⁵ Див. напр.: Plachetka J.

III. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДБРАНИХ ПРИСЛІВ'ІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЧЕСЬКІЙ МОВАХ

У цій частині ми покажемо основні принципи відбору елементів прислів'їв, дамо характеристики відібраних прислів'їв, які, на наш погляд, найбільше відповідають темі нашого дослідження.

Основним завданням нашого дослідження є аналіз українських і чеських прислів'їв з компонентом "відносини" з погляду прояву в них особливостей національного менталітету. Під терміном "компонент "відносини" ми розумієм такі прислів'я, які своєю внутрішньою формою являють собою характеристику, аналіз різних людських відносин. Серед прислів'їв української та чеської мов були вибрані прислів'я з такими основними схемами відносин:

1. "Батьки -- діти".

Ця схема має на увазі аналіз відносин, які виникають між батьками та їхніми дітьми. Відносини можуть мати як повчальний характер, так і застережливий, і навіть іронічний.

2. "Чоловік -- дружина".

Ця група містить прислів'я, які описують відносини між подружжям, а також прислів'я, які характеризують одного із членів подружжя.

3. "Чоловік -- жінка".

У групі "чоловік - жінка" знаходяться прислів'я, які описують погляд суспільства на відносини між чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі. До цієї групи входять прислів'я, які описують стан закоханості.

2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ ЧЕСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ПРИКЛАДІ ПРИСЛІВ'ІВ.

2.1. Порівняльний аналіз тематичної групи "батьки - діти"

Українські прислів'я

Тематичні підгрупи: схожість дітей на батьків.

Позитивні:

- 1. Все купиши лише тата й мама - ні; 2. Всяка пташка своє гніздо знає;*
- 3. Діти як квіти: поливай-ростимуть; 4. Дітки поспівають, а батьки доспівають.*

Нейтральні:

- 1. Яблуко від яблуні недалеко відкотиться; 2. Яке волокно, таке й полотно;*
- 3. Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти; 4. Яка гребля, такий млин; який батько, такий син; 5. Мала дитина - руки нема, а двоє - обох нема;*
- 6. Від лося - лосята, а від свині - поросята; 7. Восени і курчата курми будуть;*
- 8. Котрий палець не вкуси, все боляче; 9. Чий корінь, того й плід.*

Негативні:

- 1. Діти, діти, де вас подіти? На ніч покидати та й їсти не дати! 2. Малі діти – Малий клопіт; великі діти - великий клопіт.*

Мати і дитина

Позитивні:

- 1. Мати годує дітей, як земля людей; 2. Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує;*
- 3. До людей по розум, до матері по серце; 4. Материнська молитва із дна моря підіймає; 4. Одна мати - вірна порада; 5. Чого мамка научить, те й дочка знає;*
- 6. Сліпе щеня і те до матері лізе; 7. Добра то дитина: коли спить, то не плаче;*
- 8. Де птахи гніздяться, там видно пташенят.*

Нейтральні:

- 1. Пташка радіє весні, а дитя - матері; 2. Що мати навчить, то й батько не перевчить; 3. За горами мала хмаронька, яка мати, така й донька; 4. Однієї матки та не однакові дітки; 5. Чого не дала мама, того не купиши і в пана.*

Негативні:

- 1. Сльози матері ніколи даремно не пропадають; 2. У дитини болить голова, а у матері - серце; 3. Від малих дітей голова болить, а від великих - серце; 4. Діти нароблять клопот, що не зійдеться й капот; 5. Малі діти - малим клопіт, а побільшають, то й погіршають; 6. Малі діти не дають спати, а великі - дихати;*
- 7. Малі діти несуть в хату, а великі - з хати; 8. Поки дітки малі, то кажуть: дітки не забийтесь, а як підростуть, то кажуть: дітки не бийтесь.*

Діти як продовження роду

Позитивні:

- 1. Який дуб, такий тин; який батько, такий син; 2. Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти; 3. Яке сім'ячко, таке й зіллячко; 4. З кривого дерева крива й тинь.*

Нейтральні:

1. Умієш дітей родить, умій же їх і вчить; 2. Які самі, такі й сини.

Негативні: 1. Хороші діти - вінець, а лихі - кінець; 2. Лихі діти сіють батькову голову сивину.

Виховання дітей

Позитивні:

1. Придбали діти, дбайте, щоб було що й надіти. 2. Учи дітей не встрашкою, а ласкою; 3. Умієш дітей родить, умій же їх і вчить; 4. Що мати навчить, то й батько не перевчить; 5. Що мама научить, те й дочка знає; 6. Одна мати – вірна порада; 7. Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі.

Нейтральні:

1. Один син - не син, два сини - пів сина, три сини - ото тільки син!; 2. Сім синів годую, всім і щастя готую!; 3. Як квочка з курчатами, так і жінка з дитятами; 4. У кого дочок сім - то й щастя всім, а у мене одна - та й щастя нема.

Негативні:

1. Не балуй з малку діток, бо під старість положать на спину ціпок; 2. Не вчи дитину шухавцями, а хорошими слівцями; 3. Не вмів слухать батька, слухай собачої шкури; 4. Нещасні ті діти, яких не вчить ні батько ні мати; 5. Як не навчиш дитину в пелюшках, то не навчиш в подушках; 6. Хто на дітей різок жаліє, той їм петлю готує; 7. Тупе залізо не нагостриши, дурне родилось - не научиши; 8. Пусти дітей по волі, будеш сам у неволі; 9. Малі діти не дають спати, а великі - жити.

Повага до батьків

Позитивні:

1. Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько; 2. Шануй батька-матір, будеш довголітен на землі; 3. Годуй діда на печі, бо й сам будеш там.

Нейтральні:

1. Шануй батьків - не зіб'єшся з істинного шляху;
2. Батька з матір'ю шанувати - горя не знати

Негативні:

1. Діти своїм батькам не судді; 2. Яйця мудріші за курей.

II. ЧЕСЬКІ ПРИСЛІВ'Я.

1. Батьки - діти.

Тематичні підгрупи: **схожість дітей до батьків.**

Позитивні:

1. Не знайдено.

Нейтральні:

1. *Co kočka rodí, to myši loví; 2. Nepadne jablko daleko od stromu; 3. Jablko rádo, zachovalo chuť stromu svého; 4. Jaký mlynář taký mlýn, jaký otec, taký syn; Jaký otec takové děti; Jaká řepa, taká nať, jaké plásty, taká mlad'; Jaká matka, taková Katka; 5. Ani děti jedné matky nejsou stejné; Jedná matka - každé dítě jiné; 6. Jest z vlčího hnízda, nebude než vlk; 7. Kam chodí táta, tam i synek chvátá; 8. Krkavec ani sova nevyседí holubic; Nevylihne vrána slavíka; Slepice orla neporodí; Sova nevyседí sokola; Sova kanárka neporodí; Z vrány sokol nebude; 9. Na dubě jen zaludy rostou; 10. Orel orla plodí a sova sovu rodí; 11. Řídci synové otcům svým podobni se nalézají; 12. Vlčata z jednoho hnízda bývají všechna šera.*

Негативні:

1. *Od špatného semene nečekej dobrého plemene; Špatný strom nerodí dobrá jablka; Ze zlé kůže nemůže být dobrý kožích; Zlého stromu zlé ovoce; Zlý pták, zlé vejce; 2. Zvláštních lidí děti - nezdary; Vzácných předků potomek často bývá holomek.*

Мати і дитина

Позитивні:

1. *I cikáně své matce vzácné; 2. Maminka a šéf mají vždycky pravdu*

Нейтральні:

1. *Otec vždy nejistý.*

Негативні:

Не знайдено

Діти як продовження роду

Позитивні:

Не знайдено

Нейтральні:

1. *Děti jsou částí srdce*

Негативні:

Не знайдено

Виховання дітей

Позитивні:

1. *Ne знайдено*

Нейтральні:

1. *Čemu Janek z mládí zvykne, toho se Jan, dokud živ, drží; 2. Metla vyháni děti z pekla; 3. Nosí-li Janíček džbáněk, nepustí ho ani Janek; 4. Otcem není ten, kdo dítě zplodil, ale ten, kdo dítě vychoval; 5. Strom se má ohýbat, dokud je mladý; Starý strom*

se již těžko ohýbá; Neohýbaš-li tenkou hůlku, tlustou neohneš; Strom, který se zmlada shýbá, bývá přímý; 6. Strom, jak roste, tak stojí; 7. Kam strom ohýbáš, tam roste.

Негативні:

1. Děti nekazí hračky, ale zlý příklad; 2. Kdo mác bohatých rodičů, nemůže mít bohaté srdce; 3. Malé děti - malé starosti, velké děti - velké starosti; Malé děti jedí chléb, velké děti pijí krev; Male děti kaši jedí, a velké děti srdce užirají; Malé děti slapají po klíně, a velké po srdci.

Повага до батьків

Позитивні:

1. Není přítelíčka nad tatička

Нейтральні:

1. Kuře učí slepici

Негативні:

1. Holobrad učí bradáče; 2. Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu; 3. Vajíčko nemůže učít slepici jak má zobat pšenici.

Тепер зробимо аналіз вибраних нами українських та чеських прислів'їв на тему "батьки-діти". Ми дослідили приблизно 70 прислів'їв українською мовою і приблизно 45 чеських прислів'їв. Із загального числа українських прислів'їв з позитивною оцінкою -27, з нейтральною - 25, з негативною - 21.

Найбільше прислів'їв з позитивною оцінкою вийшло у тематичні групи

"мати- дитина", і це не

дивно, оскільки в більшості (якщо не у всіх) культурах відношення до дитини, все частіше пов'язано з абсолютною материнською любов'ю, тому саме в цій підгрупі виявилось найбільше прислів'їв з позитивним забарвленням.

Прислів'я з нейтральною оцінкою зустрічаємо в підгрупах "мати і дитина", "виховання дітей", "повага до батьків", це пояснюється тим, що ці теми є і були важливими в українському суспільстві.

Прислів'їв з негативним забарвленням найбільше виявлено в підгрупі "мати і дитина", "виховання дітей." Це підтверджує думку, як важко виховувати дітей, і як діти є несправедливо ставляться до своїх батьків.

Що стосується чеських прислів'їв, то прислів'їв з позитивним забарвленням ми знайшли лише 3, з нейтральним - 21, з негативним - 36. Найбільше прислів'їв з позитивним забарвленням виявлено у підгрупі "мати і дитина". Найбільше прислів'їв з нейтральною ознакою - "подібність дітей до батьків", "виховання дітей". Найбільше прислів'їв з негативним забарвленням ми знайшли у підгрупі "подібність дітей до батьків" і "виховання дітей". З цих досліджень випливає, що в чеських прислів'ях про подібність дітей до батьків є більше негативних формулювань.

Тепер звернемося безпосередньо до аналізу власне тематичних підгруп. Всі прислів'я основної групи "Батьки - діти" були розділені, згідно тематики на

п'ять підгруп. Звернемося до аналізу і порівнянню чеських і українських прислів'їв у кожній підгрупі.

Схожість дітей на батьків: це одна із найбільших підгруп. Українських прислів'їв - 15, чеських -19. У даній підгрупі у достатньо великій кількості представлена лексична варіантність. Тому крім загального поділу на позитивні, нейтральні і негативні прислів'я, в цій підгрупі можна було б виділити додаткові характеристики:

- Подібне народжує подібне. (*Bíd loся - loсята, a víd свині - поросята.*)
Orel orla plodí a sova sovu rodí).
- Неможливе народити когось іншого. (*Nevylíhne vrána slavíka. Ворон яструбом не бути).*
- Спадкоємність поколінь. (*Jaký otec takové děti. Який батько такий син*)
- Відмінність нащадків від батьків. (*Řídcí synové otcům svým podobní se nalézají. Однісі матки та неоднакові дітки).*
- Гарне народжує гарне, а погане народжує погане. (*Od špatného semene nečekej dobrého plemene. Яке зіллячко, таке і сім'ячко).*

Якщо говорити про різницю між українськими та чеськими прислів'ями, то в даній підгрупі таких рис мало. Серед особливостей потрібно відзначити переважаючу кількість прислів'їв з негативним емоційним забарвленням в чеській мові (*Ze zlé kůže nemůže být dobrý kozich. Zlého stromu zlé ovoce. Zlý pták, zlé vejce*) порівняно з українською мовою, а також повна відсутність прислів'їв з позитивним емоційним забарвленням.

Як ми вже згадували раніше, у прислів'ях, представлених у цій групі, сильна лексична варіантність. Тому ми вирішили звернути увагу на найчастіші образи, які описують взаємовідносини батьків і дітей. В українських прислів'ях ми бачимо наступні образи:

- Дерева: яблуня, груша, верба.
- Тварини: поросся, бобр, лось, орел, ворона, вовк, вівця, курка .

Як можна помітити, образи тварин, для опису відносин між батьками та дітьми, зустрічаються частіше, ніж образи дерев. Найбільше вживається образ яблуні серед дерев, а серед тварин - свиня. Причому, якщо яблуня несе позитивний зміст, то образ свині, із зрозумілих причин, описує негативні сторони схожості дітей на батьків.

-У чеських прислів'ях ми виділили такі образи:

- Дерева: яблуня, дуб.
- Тварини: кішка, вовк, ворона, сова, голуб, курка, орел, сокіл.

Ми помітили, що образ свині, який часто вживається у українських прислів'ях, в чеських не зустрічається зовсім. Найчастіше вживається образ сови. Цей образ використовується в позитивному, але і в негативному значенні. Образ сови несе скоріше нейтральний характер і в основному використовується в

групі, описує неможливість народити щось інше. З цього можемо зробити висновок, що чеський менталітет не підкреслює, певним чином позитивним чи негативним способом, спадкоємність поколінь. Якщо потрібно показати той факт, що від поганого батька погані діти, то чеське прислів'я говорить про це прямо: *Špatný strom nerodí dobrá jablka*. Тоді як українські прислів'я негативне відношення до поганого роду виражають скоріше в образах тварин, через порівняння, зіставлені, тобто прямі негативні відношення виражені не будуть: *Дід був свинею, а внук поросям*.

Загальний висновок можна зробити такий, що в цілому елементи прислів'їв досить сильно близькі, що показує на близькість менталітету в цій області. Надають перевагу прислів'ям, які описують спадкоємність нащадків, тобто схожість дітей на своїх батьків, що може бути показано, як з позитивного так і з негативного боку. Ми також дослідили, що прикладів із негативним забарвленням більше в чеських прислів'ях. Також підкреслюється неможливість подолати соціальне положення, в якому людина була народжена, і якимось кардинальним способом відрізняється від своїх батьків. Соціально успішним нащадкам, навпаки, в прислів'ях наводяться приклади "розчарування" своїх предків. Таким чином, ми можемо стверджувати про формування якоїсь кастової системи в прислів'ях цієї підгрупи, тобто чітко простежується неможливість змінити визначене народженням положення.

Як підтвердження нашого припущення продемонструємо такий факт. Існують прислів'я, які описують ситуації: хороший батько - хороші діти, поганий батько - погані діти, хороший батько - погані діти. Проте, відсутні прислів'я, де би були описані відносини поганий батько - хороші діти. Ми вважаємо, що в цьому відображається світогляд людей, які вважають, що діти залежні від батьків і будуть продовжувати їхню справу, і що дитина не може самостійно впливати на свою майбутню долю. Її майбутнє визначено і ще до її народження.

Мати і дитина.

У цій групі представлено найбільшу кількість прислів'їв з позитивним забарвленням. Визначена підгрупа цікава тим, що при спробі утворити подібну групу "Батько і дитина", ми з'ясували, що майже всі прислів'я, які стосуються взаємовідносин між батьком (частіше) і сином, можуть бути в будь-якій іншій підгрупі, тоді як існує певний набір прислів'їв, які крім прислів'їв, які описують материнську любов, бути не можуть.

У цій підгрупі описані відносини між матір'ю і дитиною, як ми вище згадували, як і прислів'ях про батька, який частіше вступає у зв'язок із сином. У прислів'ях про материнську любов, як правило, конкретизація відсутня.

Оскільки чеських прислів'їв у цій підгрупі тільки три, то ми вважаємо можливим зупинитися на них детальніше, тим більше, що два з них є чеськими.

Otec vždy nejisty. Прислів'я стверджує, що батько дитини ніколи не може бути впевненим у тому, що є його батьком. В українській мові таке прислів'я відсутнє. Ймовірно, таку ситуацію можна пояснити більш консервативним ставленням з точки зору православної моралі стосовно шлюбу і народженню дитини.

Якщо траплялися позашлюбні діти, то це оцінювалося суспільством як ганьба і для дівчини, і для дитини. Можливо, тому такі випадки ставалися рідко, і, як наслідок, не були згадані у прислів'ях. Тоді як, навпаки, у Чехії, пройшла Реформація, і церква не мала такий великий вплив на світогляд людей, як це було в Україні. Тому існування такого прислів'я було можливим.

Maminka a šéf mají vždycky pravdu. Можна примітити, що в українській мові є багато прислів'їв, які описують любов, ласку, турботу матері, немає прислів'я, яке би говорило про материнську правоту. Тим більше, порівнювало в цій області матір і начальника. Нам здається, що це чеське прислів'я, виникло в пізньому періоді, і не тільки завдяки використанню слова шеф. Прислів'я припускає у своїй внутрішній формі непокору, непослушність материнського слова, що для традиційного суспільства було цілком неприпустимо. Тому в українській мові таке прислів'я, як реалія, яка би могла його утворити, просто відсутня.

Тобто на прикладі прислів'їв, які описують відносини матері і дитини, ми чітко бачимо явну широту і свободу поглядів, тоді як український менталітет характеризується консерватизмом і прісною православною мораллю.

Діти як продовження роду.

Ця підгрупа відрізняється від "Подоба дітей на батьків" тим, що в ній не показана спадковість поколінь, подібність чи відмінність між батьками і дітьми. Вона вирішує питання, пов'язані з майбутнім дитини, як представника всього роду, його майбутнє функціонування в суспільстві. На жаль, серед чеських прислів'їв нам вдалося вибрати тільки одну *Děti jsou částí srdce*, проте і навіть це одне прислів'я є прикладом постійного зв'язку між батьками і дітьми. В українській мові немає такого загального прислів'я, проте є декілька прислів'їв, які описують стосунки між батьками і дітьми з різних сторін.

Активно виражена позиція: чим більше дітей - тим краще, що свої діти завжди найкращі і найбільш улюблені. Знаходимо багато прислів'їв, які підкреслюють економічну вигоду від великої сім'ї (*Один син - не син, два сини - півсина, три сини - ото тільки син!*, *Сім синів годую, всім і щастя готую, У кого дочок сім - то й щастя всім, а у мене одна - та й щастя нема, Як квочка з курчатами, так і жінка з дитятами*).

Ми дослідили, що саме в цій групі опинились прислів'я, які описують

стосунки між батьком і сином, проте саме з точки зору як сина, наступника роду, тобто того, на кого на кому буде відповідальність за збереження доброго імені сім'ї. Часто у прислів'ї ідеться про те, що син не виправдовує очікувань батька (*Лихі діти сіють батькову голову сивину, Не збирай синові худоби - збери йому розум*). Хоча відомо, що існує думка, особливо в українському менталітеті, що потрібно виражати свої думки, тільки в тому випадку, коли щось відбувається не так, коли є якась проблема, а коли проблеми або спірних обставин немає, відповідно і теми для обговорення не існує.

Отже, особливістю є те, що чеське прислів'я дає загальну характеристику відношенню до дітей, як до продовження роду, тоді, коли українські прислів'я обговорюють це під різними кутами зору.

Виховання дітей

У цій частині у більшості наведені загальні принципи виховання дітей. Характерно, що в українських і в чеських прислів'ях ми чітко бачимо дві, можна сказати, основні лінії виховання:

- Виховання раннього віку. Необхідність виховувати дитину з раннього віку, привчати до слухняності, і тільки за таких умов з неї виросте гідна людина, а також звички, здобуті в ранньому дитинстві, залишаються на ціле життя (*Strom, který zmlada shýbá, bývá přímý; Nosí-li Jeníček džbáněk, nepustí ho ani Janek; Умієш дітей родить, умій же їх і навчить; Гни дерево, поки молоде, учи дітей поки малі*).

Якщо говорити про образність, то тут, як в українських, так і в чеських прислів'ях, показаний образ молодого дерева, із якого при правильному догляді виросте сильне, міцне дерево. Образ, звичайно, вибрано не випадково, прекрасно виражає ситуацію необхідності виховувати дитину з раннього дитинства.

Складнощі у вихованні старших дітей і проблеми пов'язані з ними. (*Малі діти не дають спати, а великі - жити; Malé děti - malé starosti, velké děti - velké starosti*). Також дуже поширений мотив в обох мовах. Подібність прислів'їв можна було би порівняти з прислів'ями, які описують дітей, як продовження роду.

Тобто батьки, виховуючи дитину, надіються, що завдяки правильному Вихованню, дитина буде гідним представником роду і не зганьбить свою сім'ю.

Крім цих досить поширених в суспільстві проблем присутні такі прислів'я, які вказують на проблеми багатства батьків, як абсолютно демотивуючого елемента у вихованні і у подальшому житті дитини.

Як один із найбільш ефективних способів виховання в прислів'ях функціонує рукоприкладство (*Metla vyháni děti z pekla; Хто на дітей різок жаліє*

той їм петлю готує). Не секрет, що в традиційному суспільстві традиція виховання силою була доволі звичайно і широко застосовувалася. Відомо, що існували "профілактичні побиття" тобто в певний день тижня батько бив своїх дітей, навіть якщо вони не вкоїли нічого поганого. Такі "профілактичні" побиття повинні були виховувати в дітях тверду неприязнь до дурних вчинків.

Повага до батьків

Це, мабуть, найбільш важливий момент у відносинах між батьками та дітьми. Однак в українських та чеських прислів'ях небагато матеріалу на згадану тему. Ми вважаємо, що причина знову ж у традиційному суспільстві, де необхідність нагадувати природність поваги і слухняності дітей не існувала як факт. Чудово, що в українській мові є багато позитивних прислів'їв. Всі вони говорять про необхідність поваги до батьків, що вони найвірніші друзі і надійні помічники своїй дитині (*Není přítelička nad tatíčka*).

Прислів'їв з негативним забарвленням є одиниці, неслухняність дітей, сперечання з батьками, бажання повчати і наставляти, що в традиційному суспільстві було зовсім недопустимо (*Kuře uší slepici, Jajíца мудріші за курей*). Проте, видно, що прислів'я не сприймають неслухняність дітей серйозно, і реагують на таку поведінку іронічно.

2. 2. Порівняльний аналіз тематичної групи "Чоловік-дружина "

Українські прислів'я

Тематична підгрупа: відносини в шлюбі

Позитивні: 1. Живуть між собою, як голубів пара; 2. Три друга: батько, мати та вірна жінка.

- Чоловік та жінка -- одна спілка; 3. Нема вірнішого приятеля, як добра жінка; 4. Жона держить дом за три кути, а муж за четвертий; 5. Хоч ох, та вдох! 6. Куди голка -- туди й нитка, куди чоловік -- туди й нитка; 7. Як чоловік жінку любить, то й лиха жінка доброю буде; 8. Живуть між собою, як риба з водою. 9. Чоловік у домі - голова, а жінка - душа.

Нейтральні:

1. Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здорову; 2. Бритви й жінки не позичай нікому; 3. Красна пава пір'ям, а жінка чоловіком; 4. Найлучча спілка -- чоловік та й жінка; 5. Не потрібен і клад, коли у чоловіка з жінкою лад; 6. Парочка - Мартин та Одарочка!; 7. Жінка без мужа і пити не дужа; 8. Перша жінка від бога, друга від людей, третя від чорта; 9. Чоловік як ворона, а все жінці оборона; 10. З добрим подружжям і горе розгорюєш; 11. Чоловік та жінка пара волів: куди один, туди й другий; 12. Що в сім'ї переводиться, на вулицю не виноситься.

Негативні:

1. У кого жінка не вмирала, у того горя не бувало; 2. Хоч нема що з'їсти, аби було з ким сісти; 3. Жінка чоловікові подруга, а не прислуга; 4. Краще камінь довбати, чим лиху жінку навчати; 5. Від сердитої жінки постарієш, а від доброї помолодієш; 6. Лучче їсти хліб з водою, чим жити з жінкою лихою; 7. І в лиху годину не кидай дружину; 8. Доки не поберуться - любляться, а поберуться - чубляться; 9. Пий пиво - та не лий, люби жінку - та не бий!; 10. Поспішився - оженився і в біду зразу ввалився!; 11. Оженився, як на льоду обломився; 12. Ішов, ішов дорогою - та і в яму впав, любив, любив хорошу - та й плюгаву взяв; 13. Як оженився, так зажурився: треба горшка, миски і коліски; 14. Де муж старий, а жінка молода, там рідка згода; 15. Добра жінка мужові свому вінець, а лиха кінець; 16. Зібрав чорт пару - Карпа і Варвару; 17. Зла жона зведе чоловіка з ума; 18. Муж крамар, а жона крамарка: він із двора, а у жінки ярмарка; 19. Не буде Галя, то буде другая; 20. Ой, лихо, що зробила, - що п'яницю полюбила; 21. У поганого чоловіка жінка завжди дурна; 22. У моєї жінки, крім Нестора, ще шестеро; 23. Хороша жінка - чоловікові слава, а лиха - згуба; 24. Як жінка верховодить, то чоловік по сусідах ходить; 25. Як чоловік жінки не любить, то й добро лихим буде.

Тематична підгрупа: Характеристика дружини

Позитивні:

1. Як люба дружина, то люба й в ряднині; 2. Гарна дівцею, то гарна й молодичею; 3. Як гарна молодича, то й гарно подивиться;
4. Де красна молодоча, там ясна світлиця; 5. На красиву жінку гарно дивиться, а з розумною гарно жить; 6. Хазяйка в дому - покрови всьому; 7. Нема кращого друга, як вірна супруга.

Нейтральні:

1. Як сорочка біла, то й жінка мила; 2. Добра жінка і здоров'я - то найбільший скарб; 3. Добра жінка і найгіршого чоловіка переможе; 4. Добру жінку взяти - горя не знати; 5. Біда з жінкою, а без жінки ще більша.

Негативні:

1. Краще камінь довбати, чим лиху жінку навчати; 2. Від сердитої жінки постарієш, а від доброї - помолодієш; 3. Від огня, води і злої жони - боже борони!; 4. Розумна жінка чоловіка із біди врятує, а дурна ще втокмачить; 5. Як була я дівочкою - до мене ходили з горівочкою, а як стала молодичею - перестали ходити з водицею; 6. Жона - княгиня, а хата не метена; 7. Від вогню, води і злої жінки - Боже борони! Дай жінці волю попадеши в неволю; 8. Краще жінка сварлива, ніж дурна; 9. Жіночий язик гостріший від меча; 10. Лучче їсти хліб з водою, чим жити з жінкою лихою; 11. У нашої Катерини разом весілля і хрестини: і до шлюбу ведуть, і до хреста несуть; 12. Чоловік погрішив, так в людях гріх, а жінка погрішила - додому принесла; 13. Жінка краси ва - скоро буде голова сива; 14. Лаптя ликом не в'яжи, жінці правди не кажи.

Тематична підгрупа: характеристика чоловіка

Позитивні:

1. На красивого чоловіка дивитись гарно, а з розумним жити легко;
2. Нащо й гроші, коли чоловік хорошиий; 3. Добрий чоловік жінці ліпший від матері; 4. Батьки бережуть дочку до вінця, а чоловік жінку до кінця;
5. За хорошиим чоловіком і свинка господинька;

Нейтральні:

1. На чужих жінок не задивляйся, а за своєю подивись; 2. За молодим жити весело, а за старим - затишно; 3. Чужий чоловік до часу, а свій - до смерті;
4. Чоловік - усьому голова; 5. Гарний чоловік і погану жінку красить.

Негативні:

1. Не дай Боже, коня лінивого, а чоловіка ревнивого; 2. Чоловік винен, що жінка ледащо, бо сам він нінащо; 3. Не заглядайся на чужих жінок, бо свою згубиши; 5. Той сам себе губить, що чужую жону любить; 6. Коли чоловік в корчмі скаче, то дома жінка плаче; 7. Чужа жінка душа - лебідонька, а своя - полин гіркий.

2. 3. Порівняльний аналіз тематичної групи "Чоловік - дружина"

Чеські прислів'я

Тематична підгрупа: відносини у шлюбі

Позитивні:

1. *Dej Bůh, s kým k oltáři, s tím také do hrobu;* 2. *Dobrá žena, muži čest;*
3. *Muž a žena jedna duše jsou;* 4. *Muž je hlavou domu a žena je dhrobu;*
5. *Srdce dobrých žen se nezmění, i když se manžel proviní.*

Нейтральні:

1. *Dýmka a žena senikdy nepřijčují;* 2. *Když muž se ženou se hádá, běda každému kdo mezi ně se vkládá;* 3. *Pro ženu - chytrý, pro bratry - hloupý;*
4. *Svoboda dobrou ženu kazí;* 5. *Šaškova žena je vždy vesela.*

Негативні:

1. *Když žena nedostane toho, koho miluje, tak běda tomu, koho dostane;*
2. *Raději jíst chleba s vodou, než žít se zlou ženou;* 3. *Veškerou pravdu ženě neříkej.*

Тематична підгрупа: характеристика дружини

Позитивні:

1. *Budeš-li chytrá, jako Šahrazád, bude tě mít muž nadosmrti rad;*
2. *Dobrá žena dělá dobrého muže.*

Нейтральні:

1. *Nechval ženu podle vzhledu, ale podle práce;* 2. *Žena není pantofel, z nohy ji neshodiš;* 3. *Žena není rukavice za pas ji nezastrčíš;*

Негативні:

1. *Hezká žena - špatná hospodyně;* 2. *Kdo má špatnou ženu, tomu není třeba křenu;*
3. *Když je hezká hospodyně, hospodařství jist hyne; Marnivá když hospodyně, hospodařství jistě hyne;*
4. *Krása se na talíři nekrájí;* 5. *Krásná žena - zbytečná starost;*
6. *Svobodná je anděl, vdaná je jako d'abel;* 7. *Žena jako kněžna, a světnice nemetena.*

У цій групі зосереджено прислів'я, які аналізують подружні відносини, дають характеристику дружині і чоловіку.

Загальна кількість прислів'їв, які ми дослідили налічує приблизно 107, серед них українських 82 і чеських - 25. Щодо емоційної оцінки, серед українських прислів'їв, то загальна кількість прислів'їв з нейтральним забарвленням 21, з негативним - 42, з позитивним – 20. Чеських прислів'їв з нейтральною оцінкою було знайдено -8, з позитивною -7, і з негативною -10.

Як видно з наведених даних, загальне ставлення до шлюбу в обох народів негативне. У чому причина такого ставлення до шлюбу, які саме негативні і позитивні сторони подружніх відносин описані, ми дізнаємося із аналізу відповідних тематичних підгруп, на які були прислів'я цієї групи розмежовано. Усі прислів'я ми розділили на наступні тематичні підгрупи: відносини у шлюбі; характеристика дружини і характеристика чоловіка. На жаль, до деяких груп вдалось знайти прислів'я тільки в українській мові. У чеській мові залишилася без прислів'їв підгрупа: характеристика чоловіка.

Відносини у шлюбі.

Прислів'я в цій групі дають характеристику відносин між подружжям, а також розглядають ситуації, які шлюб зміцнюють або, навпаки, роблять його нещасливим.

Цікавим є також розподіл позитивних і негативних прислів'їв. Серед українських прислів'їв у цій підгрупі відзначено велику кількість негативних одиниць, а серед чеських - більше позитивних. Чи означає такий розподіл прислів'їв, що в українському менталітеті шлюб викликає підсвідомо негативні емоції, а в чеському - позитивні? Це ми проаналізуємо на матеріалі прислів'їв.

Отже, прислів'я, які показують позитивні сторони подружнього життя, в основному звертають увагу на взаємне кохання і підтримку чоловіка і дружини (*Чоловік у домі - голова, а жінка - душа; Живуть між собою, як голубів пара; Muž a žena jedná duše jsou; Muž je hlavou domu a žena je duší*). Тобто, прислів'я говорять нам про те, що щасливий шлюб може бути тільки тоді, коли чоловік і дружина помагають і підтримують одне одного.

Цікаве також і чеське прислів'я *Muž a žena jedná duše jsou*, яке ми зарахували до позитивних прислів'їв, котрі описують щасливий шлюб. Також до цієї категорії можна зарахувати і таке українське прислів'я *Найлучча спілка - чоловік і жінка*. На нашу думку, чоловік і дружина береться як одне ціле.

До негативних сторін шлюбу чеські прислів'я виділяють недовіру чоловіка до дружини (*Veškerou pravdu ženě neříkej*). Хоча це прислів'я може трактуватися так, що чоловік хоче оберігати свою дружину від проблем.

І другим компонентом невдалого шлюбу, з точки зору чеських прислів'їв, є те, що дружина показана злою і дурною (*Když žena nedostane toho, koho miluje, tak běda tomu, koho dostane; Raději jíst chleba s vodou, než žít se zlou ženou*).

Українські прислів'я також передають значення про погану дружину, яка Погіршує відносини у шлюбі. (*Лучче їсти хліб з водою чим жити з водою лихою*). Проте, якщо порівняти з чеським матеріалом, українські прислів'я показують набагато більше негативних сторін подружнього життя.

Найбільша кількість негативних прислів'їв пов'язані з відсутністю єдності між подружжям, яка була описана в позитивних прислів'ях. Українські прислів'я вказують на те, що після весілля чоловік з дружиною так якби починають жити кожний своє життя, не звертаючи увагу на свого партнера чи партнерку. Звідси прислів'я про зраду подружжя. (*Чоловік погрішив, так в людях гріх, а жінка погрішила - додому принесла; У моєї жінки, крім Нестора, ще шестеро*). Ми можемо зробити висновок, що український менталітет у шлюбі бачить набагато більше труднощів і негативних моментів, ніж чеський. Звичайно, можна було б сказати про складніші життєві умови в українського народу, що частково може мати вплив на відносини у сім'ї. Той факт, що негативних прислів'їв ми знайшли набагато більше, ніж позитивних, доводить, що чеське суспільство чи українське суспільство однаково засуджує такі людські риси як: зраду, рукоприкладство, ледачість, брехню, пияцтво.

Характеристика дружини.

Даючи характеристику дружини, українські та чеські прислів'я звертають увагу на різні аспекти жіночого характеру.

Можна сказати, характеризуючи позитивні риси дружини в українських та чеських прислів'ях, що вони багато в чому схожі. Головне, щоб дружина була доброю (*Добру жінку взяти - горя не знати; Добра жінка й найгіршого чоловіка перемаже; Хазяйка в дому - покрива всьому*).

Щодо негативних характеристик, то тут українські та чеські прислів'я розмежовуються у своїх поглядах. Майже всі чеські прислів'я, які характеризують погану дружину, згадуючи про її красу (*Hezká žena - špatná hospodyně; Žena jako kněžna, a světnice nemetena; Když je hezká hospodyně, hospodářství jistě hyne*).

В українських прислів'ях, де згадується краса жінки, дружини, відчуються Нейтральні, навіть позитивні емоції (*Як гарна молодиця, то й гарно подивиться; Гарна дівицею, гарна й молодицею; Люба дружина, та й люба в ряднині*).

Хоча між українськими прислів'ями ми знайшли також єдність поглядів про красу у дружини з негативним забарвленням (*Жінка красива - скоро буде голова сива*).

Варто відмітити такі негативні риси характеру : сварливість (*Зле там і лихо, де жінка кричить, а чоловік тихо*), зраду, зайву балакучість (*Жіночий*

язик, *гостріший від ножа*). Таким чином, український менталітет показує погану дружину надмірно балакучу, зрадливу і з негативним поганим характером. Інші негативні риси, мабуть, не так сильно шкодять шлюбу.

Характеристика чоловіка.

У цій підгрупі представлені лише українські прислів'я. Вони поділені за таким же принципом, як і прислів'я, що характеризували дружину, тобто, які риси характеру належать хорошому і поганому чоловікові. Ймовірно, таку незначну кількість прислів'їв, які характеризують чоловіка, можна пояснити тим, що, як відомо, найчастіше саме чоловік обирає собі дружину, а не навпаки. Тому характеристика майбутньої дружини була важливішою, так як характеристика чоловіка майже не грала ніякої ролі: жінка буде змушена пристосуватися до життя зі своїм чоловіком.

Позитивно оцінюється життя з коханим чоловіком, тобто коли шлюб відбувся по любові (*Живуть собі як голубів пара*). Очевидно, такі шлюби були нечасто, тому що, прислів'їв, які описують життя з поганим чоловіком більше (*Як чоловік жінки не любить, то їй добро лихим буде*). До негативних характеристик відноситься така риса, як чоловіча ревнивість (*Не дай Боже, коня лінивого, а чоловіка ревнивого*).

Отже, можна зробити висновок про те, що в цілому чеський і український менталітет передає проблему подружжя під різним кутом зору. Подібні вони в позитивних моментах шлюбу, а також в характеристиці дружини. Однак негативні моменти подружнього життя два народи бачать по-іншому. Чеський менталітет показує не так багато негативних сторін в шлюбі, як Український. Серед негативних рис дружини виділяє красу. Тоді, як український менталітет бачить шлюб в сильно негативних фарбах і майбутній дружині наділяє набагато більше негативних характеристик, ніж чеський.

Висновок

Об'єкт нашої праці - прислів'я української та чеської мови, можуть бути чудовим дослідницьким матеріалом не тільки для лінгвістичного дослідження про сучасний стан мов, але також і для лінгвокультурологічного дослідження, яке сприймає стан мови як показника стану суспільства. У нашому випадку ми зупинились на частковому аналізі особливостей українського та чеського менталітету на основі певних тематичних груп прислів'їв двох народів.

У теоретичній частині, згідно поставленого завдання, були наведені основні сучасні українські та чеські теоретичні погляди з питань паремій. Був проведений короткий аналіз термінів "прислів'я" і "фразеологізм".

Крім того, ми досліджували проблему менталітету. Ми також частково представили деякі основні сучасні теоретичні розробки сучасних українських та чеських мовознавців на цю тему, і детальніше зупинилися на термінологічно складній ситуації, яка виникла в українській мові у зв'язку із змішаним уживанням термінів "менталітет" і "ментальність".

У праці ми розглянули питання національного менталітету і зосередилися на логічних паралелях "мова - мислення" і "мислення - мова". Також ми відокремили особливості чеського і українського менталітету, використовуючи різноманітні соціологічні джерела. Таким чином, ми вважаємо, що в цій частині праці було успішно виконано поставлене завдання: ми дали визначення термінам "менталітет", "національний менталітет", а також виділили як основні властивості понять, так і конкретизували їх на прикладі українського та чеського менталітету.

Практична частина була присвячена загальній характеристиці вибраних українських та чеських прислів'їв. Були визначені принципи відбору прислів'їв, вказані і коротко охарактеризовані основні групи, на які прислів'я будуть поділені. Далі практична частина складалася із аналізу і детального розбору чеських та українських прислів'їв, розділених на відповідні групи.

Як уже згадувалося раніше, основною метою нашого дослідження був вибір українських та чеських прислів'їв з компонентом "родинних цінностей" та їх подальший аналіз з точки зору виявлення в них особливостей національного менталітету.

Всього в процесі дослідження було відібрано приблизно 230 українських та чеських прислів'їв, із яких 160 українських і 70 чеських. Всі прислів'я були розділені на дві групи: "Батьки - діти", "Чоловік - дружина". Далі прислів'я в кожній групі були розділені на ступені наявності в них емоційного забарвлення: позитивні, нейтральні, негативні. Також у кожній групі було створено декілька тематичних спеціальних підгруп. Після поділу прислів'їв, ми проаналізували кожну групу з точки зору відображення в ній особливостей національного менталітету.

Ми з'ясували, що в групі "**Батьки - діти**" відмінності в менталітеті чеського і українського народів мінімальні. Хоча, безумовно, варто відзначити великий ступінь консерватизму і прихильності до традиційних способів виховання дітей, які залишилися в українському менталітеті. В цій групі був зроблений аналіз прислів'їв на прикладі їх образності. У найбільш багатій прислів'ями підгрупі, яка описує дітей з точки зору їх схожості на батьків, ми працювали над образами тварин і рослин, за допомогою яких відбулося порівняння. Також порівнювались різноманітні способи у вихованні дитини з точки зору українського та чеського менталітету.

У групі "**Чоловік - дружина**" ми розглядали взаємовідносини чоловіка і дружини, які є або були у шлюбі. Варто зазначити, що розбіжності в цій соціальній сфері в українському та чеському менталітеті досить помітні. У цілому, можна сказати, що в українському менталітеті наявне негативне відношення до шлюбу, і це пояснюється великою кількістю прислів'їв з негативним забарвленням. Також у цій групі консерватизм в українських прислів'ях більш помітний, ніж у чеських. У чеських прислів'ях помітно більшу свободу вибору, рівноправність між чоловіком та дружиною (або мінімально відсутнє явне приниження жінки), і в цілому загальний емоційний фон можна би було охарактеризувати як позитивний або нейтральний.

Крім того, нами було зазначено різні підходи щодо характеристики дружини в чеському та українському менталітеті. В позитивних рисах дружини в сім'ї обидва менталітети в своїх оцінках були в основному схожі. Різниця була в оцінках негативних. Для чеського менталітету притаманно оцінювати красу майбутньої господині дому, як прояв негативної характеристики жінки дому, як прояв, вважаючи, що жіноча краса шкодить і заважає вести господарство.

Український менталітет, навпаки, про красу дружини багато зазначає, але відображає надмірну балакучість дружини як негативну рису характеру.

І, звичайно, потрібно згадати про жіночу невірність.

На цю проблему у менталітетах обох народів спостерігаємо тотожну реакцію.

У цілому можна сказати, що на формування українського менталітету великий вплив мала історія, соціально-економічні, політичні та географічні умови також ті самі причини вплинули на менталітет чеського народу.

Потрібно відзначити, що історія українського народу, на нашу думку, була більш складною. Це мало вплив на формування менталітету і, таким чином, і на утворення прислів'їв.

Незважаючи, на деякі впливи, зумовлені специфікою регіону, у чеських і українських прислів'ях багато спільного на тему близьких родинних зв'язків і соціальних відносин. І це, на нашу думку, цілком логічно, оскільки норми сімейних та близьких соціальних відносин належать до одних із основних

параметрів, на яких будується національний менталітет і це відбувається в достатньо ранню епоху розвитку народу, оскільки український та чеський народ належать до слов'янських народів, то такі паралелі можна провести зовсім не випадково.

Отже, ми вважаємо, що здійснене дослідження можна вважати успішним, оскільки всі завдання, які були перед нами, ми виконали. Ми також впевнені, що вибрана нами тема може зацікавити фахівців широкого кола, як в області лінгвістики, так і соціології.

Список використаної літератури:

Українські джерела:

1. АНУФРИЕВ Е.А. ЛЕСНАЯ Л.А./ *Социально-политический журнал*, - 1997.-4. С. 28-44.
2. *Академічний тлумачний словник мови; прикмета. Словник української мови: в 11 томах.-том 10, 1979.- С.638.*
3. БОЛТІВЕЦЬ С.І. *Мова як вираження національної психіки, душі й свідомості Народу/ С. І. Болтівець//Диво слово.- 1994.-7.-С. 134-138.*
4. ГУРЕВИЧ А.Я. *Исторический синтез и школа "Анналов"*/ А.Я. Гуревич (монографія) – М.: Издательство "Индрик", 1993,-1993. С. 319.
5. ДАЛЬ В. І. *Пословицы русского народа.* Москва. Государственное издательство Художественной литературы, 1957.
6. ДОДОНОВ Р. О. *Філософський аналіз процесу формування і функціонування Етноментальності / Р. О. Дононов- К., 1999.- С. 202.*
7. ЖИВІЦЬКА І. А. *"Українська мова,"-Кривий Ріг, 2013.-С. 202.*
8. ЖИЛІНА Ю. Ю. *Менталітет і засоби його мовного вияву/Ю.Ю. Жиліна// Форум, інтернет- конференція. "Актуальні проблеми славістики 2012" Секція 6.*
9. ЛЕВАНДОВСЬКИЙ В. *Україна в геополітичних концепціях I третини ХХ сторіччя // Політична думка,- 1994,- 3.- С. 58-68 (65).*
10. КРАВЦОВ Н. І. *Проблема словянського фольклора.* М., Наука, 1972.
11. КРИМСЬКИЙ С. *"Феномен української культури: методологічні засади осмислення "*.1996.-С. 28.
12. МАЛЕНКО А. Є. 1994.- С. 112.
13. МІРЧУК І. *Світогляд українського народу. Спроба характеристики// Генеза.- 1994.-2.- С. 87-96 (92).*
14. РИБНІКОВА М. А. *Содержание и форма пословицы и поговорки.* Москва "Высшая школа ", 1971.
15. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ Я. К. *Україна: від мови до нації/ Я. К. Радевич-Винницький.- Дрогобич: відродження, 1997.- С. 360.*
16. САДОХИН. А. П. *Этнология.* Москва, Русский язык, 2002.
17. СТАРОВОЙТ С. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії- 2015, Вип. 26, - С. 287-288.*
18. СТРАЖНИЙ О. *Український менталітет. Ілюзії – міфи - реальність.* К.: Книга, 2009.- С. 368,
19. ХРАМОВА В. *Українська душа/ В. Храмова, - К.: М. П. Фенікс, 1992.- С.128.*
20. ХРОЛЕНКО А. Т. *Основы культурологии.* Москва, Наука, 2004.- С. 136.

Чеські джерела:

1. BENEŠ B. *Úvod do folkloristiky*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1989.
2. BLAHOVÁ M. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*: vydání texty a veškerého textového materiálu. - Praha, 1995.- S. 200
3. BROUČEK S.- JEŘÁBEK M. *Lidová kultura*. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. svazek, 0-2. Mladá fronta, Praha, 2007.
4. ČELAKOVSKÝ FR. L. *Slovanská přísloví* //Časopis českého muzeum.- 1837.- R.11.- S. 292-293.
5. ČESAL J.- HUDEMA M. *Jazyk, společnost a národní "mentalita"*. In Skupinové mentality. Sociologický ústav AV ČR, 2002.-S. 85.
6. EISNER P. *Chrást i tzv. Kniha o češtině*, Praha, 1992. -S. 150.
7. FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu Českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku.- Prísloví staročeská.* - Praha, 1911.- S. IV.
8. HAVELKA M. *Historické s systematické předpoklady tematizace problému mentalit v sociologii*. In: Skupinové mentality: Sociologický ústav AV ČR, 2002, S. 85.
9. HANUŠ J. *Literatura příslovnictví slovanského a německého, či předchůdcové FR. L. Čelakovského v Moudrosloví národu slovanského ve příslovích.* - Praha, 1853.- S. 33.
10. KRAUS K. *Česká přísloví* .- Praha, 1931.- S. 98.
11. KOMENSKÝ J. A. *Moudrost starých Čechů: za zrcadlo vystavená potomkům* .- 4., Praha, 1954.- S. 30.
13. PÁTA J. *Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu Českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku/ sebr. Prof. Dr. V. Flajšhans// Slovanský přehled.* - Praha, 1909. R-12. Č.2-3.- S. 26.
14. NAŠE ŘEČ, ročník 67, 1984, číslo 3,5.-S. 192-142.

Resumé

Pro svoji bakalářskou práci jsem si zvolila téma Rodinné hodnoty v zrcadle přísloví, srovnávací aspekt.

Bakalářská práce je komparativní analýzou ukrajinských a českých přísloví. Studovali jsme přísloví, odrážející rodinné vztahy.

Předmětem výzkumu jsou přísloví ukrajinského a českého národa. Někteří badatelé považují přísloví za jeden z žánrů, ve kterém se vyvinuly nejstarší formy projevu duchovního světa člověka (Kravcov, s.59).

Přísloví jsou charakteristická svou krátkou formou, v níž shrnují hlavní myšlenku. Přísloví po generace nesou zkušenosti a odkaz starých časů. Přísloví žijí a přizpůsobují se v moderním životě, který se už dávno odlišil od folklorního prostředí. Přísloví se soustředí na morální názor lidí zahrnuje rodinné, historické, pracovní a sociální vztahy. Právě díky této jedinečnosti přísloví, jakožto lidového žánru, jsme se rozhodli věnovat naší práci tomuto tématu.

Hlavním cílem bakalářské práce je studium rysů mentality odrážející se v jazyce, konkrétně v příslovích.

Úkol práce:

- 1) definovat pojmy mentalita a přísloví podle zvolených kritérií;
- 2) provést analýzu vybraných přísloví za účelem identifikace rysů národní mentality.

Struktura práce

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí: teoretické a praktické. Teoretická část se skládá ze dvou podkapitol. V první podkapitole s názvem Mentalita. Zde je představena jazyková, sociální a historická analýza pojmů mentalita. Následně je provedena analýza pojmů: národní mentalita a skupinová mentalita. Tato část rovněž obsahuje obecnou charakteristiku a jsou popsány hlavní rozdíly u české a ukrajinské mentality.

Druhá podkapitola se věnuje definici přísloví. Jsou uvedeny definice přísloví, je provedena analýza charakteristických rysů přísloví, jakožto lidového žánru.

Druhá hlavní část je praktická část práce. Praktická část je rozdělena na dvě části, jedná z nich se skládá z analýzy, druhá část je seznam ukrajinských přísloví. Před analýzou každé jazykové skupiny je poskytnut obecný popis všech přísloví a principů výběru přísloví.

V průběhu výzkumu bylo vybráno 230 ukrajinských a českých přísloví: z nich 160 ukrajinských, a 70 je českých. Všechna přísloví jsou rozdělena do dvou podskupin: **Rodiče - děti, Manžel - manželka**. Dále jsou přísloví rozdělena podle míry přítomnosti emocí: pozitivní, negativní a neutrální.

Po rozdělení přísloví jsme analyzovali každou skupinu z hlediska znázornění vlastností národní mentality.

Zjistili jsme, že ve skupině **Rodiče - děti jsou** rozdíly v mentalitě ukrajinského a českého národa minimální. Rozhodně je ale potřeba se zmínit o vysokém stupni konzervatismu a tíhnutí k tradiční výchově dětí v ukrajinské mentalitě.

Ve skupině **Manžel - manželka jsme** analyzovali vztah manžela a manželky. Rozdíly v této sociální sféře v ukrajinské a české mentalitě jsou patrné. Obecně lze říci, ukrajinská mentalita se staví k manželství negativně.

Důkazem je velké množství přísloví s negativními emocemi.

Také konzervatismus je výraznější v ukrajinských příslovích.

Česká přísloví naznačují větší svobodu volby, rovnost muže a ženy.

Obecně k nim přiřazujeme pozitivní nebo neutrální emotivní charakteristiky.

V české a ukrajinské mentalitě jsme zaznamenali různé charakteristiky manželky.

Na pozitivních rysech manželky v rodině se i česká, i ukrajinská mentalita se shodla. Rozdíl je v negativním hodnocení.

Česká mentalita hodnotí krásu budoucí hospodyně negativními emocemi, je přesvědčena o špatném vlivu krásy na vedení hospodářství.

Ukrajinská mentalita se naopak o kráse ženy příliš nevyjadřuje, zato dává negativní charakteristiky nadměrné vyřečnosti manželky.

Samozřejmě, musíme zmínit nevěru manželky. Na problém tohoto druhu mají mentalita česká a ukrajinská stejný názor.

Historické, ekonomické, politické a geografické podmínky měly velký vliv na formování mentality obou národů. Vezmeme-li v úvahu historii ukrajinského národa, která byla velmi komplikovaná, zřetelně podle našeho názoru ovlivnila mentalitu a s tím i přísloví.

Přes některá regionální specifika česká a ukrajinská přísloví o blízkých rodinných vazbách a sociálních vztazích hodně společného, což je docela logické. Pravidla rodinných a blízkých vztahů patří k pramenům, na kterých je založena mentalita, která se ustanovuje v poměrně raném věku vývoje národa. Jelikož Ukrajinci a Češi patří k slovanským národům, paralely nemohou být náhodné .